TARİH Konuşuyor

CİLT: 8
SAYI: 56
EYLÜL 1968
125 KURUŞ

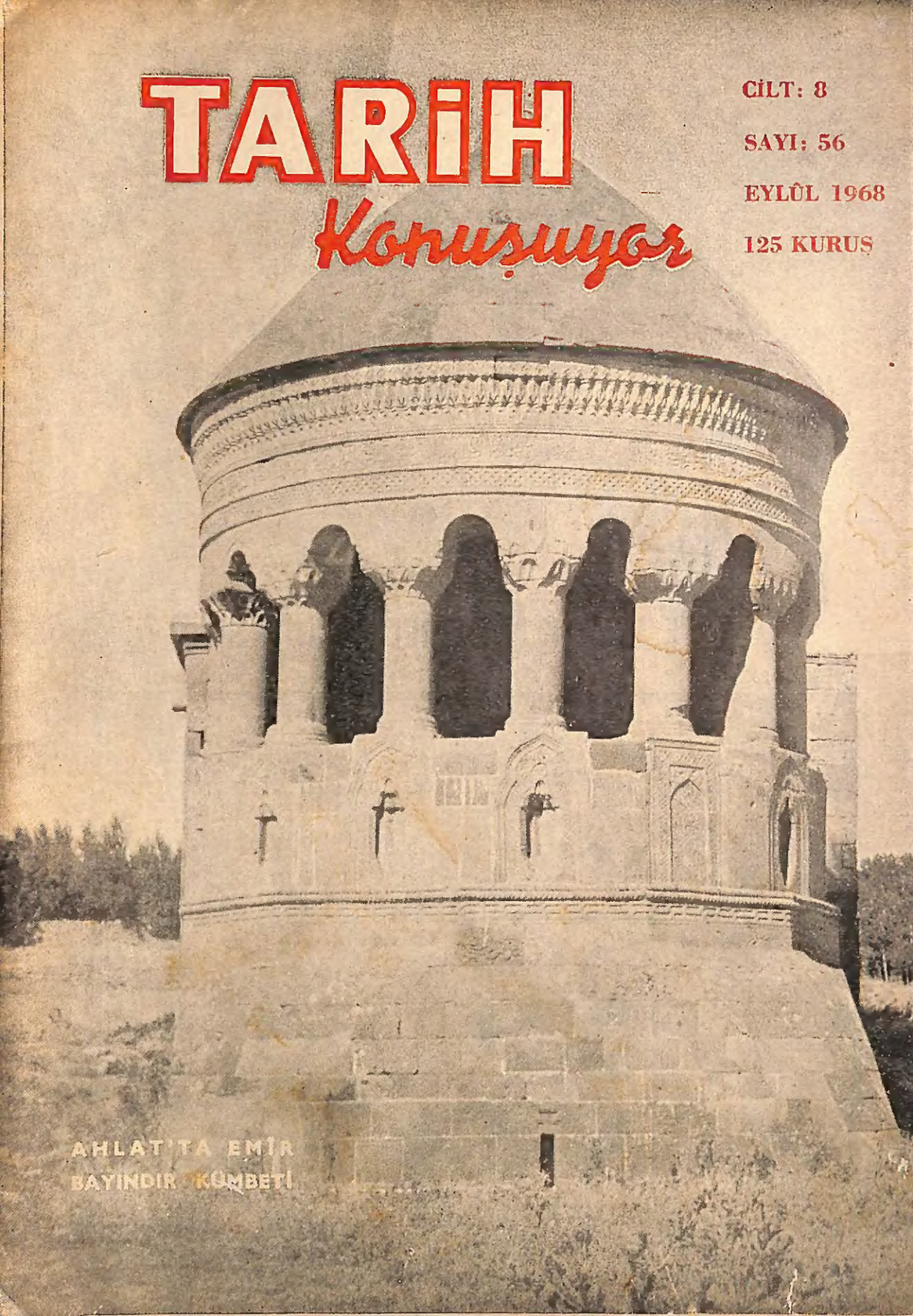

AHLAT'TA EMİR BAYINDIR KÜMBETİ

TÜRKİYE EMLÂK KREDİ BANKASI

Tarih — 38E

(Basın: A. 20475 — 12015)

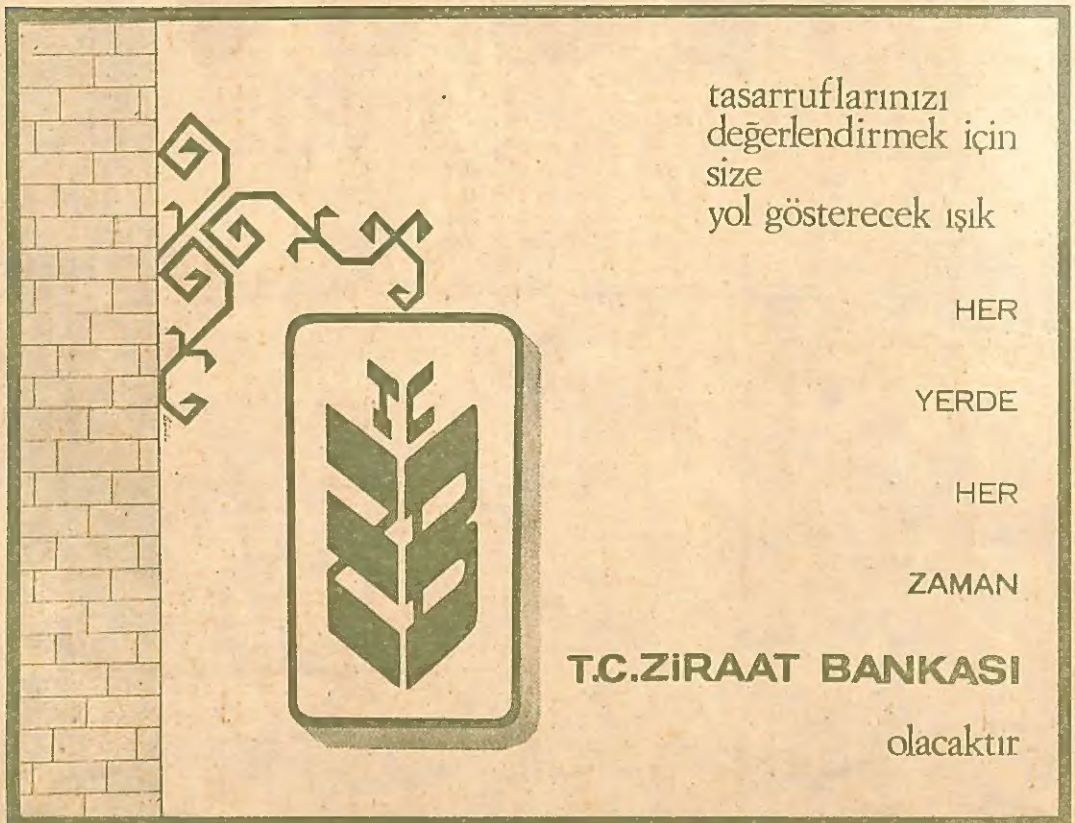

Tarih — 389

(Basın: 10183)

padaki topraklarını Moskoflarla paylaşmak olan seyahatinden dönüşünü beklediği dört ay içinde, hemen hemen bütün Avusturya - Macaristanı dolaşmıştı.

Eğer ülkesini **değişen dünya**'ya yönelt mezse, daha çok şeyler kaybedeceğini kavramış olmanın acısı ile :

Yıkıluptur bu cihân sanma ki bizde düzele

diye feryâd eden Üçüncü Sultan Mustafa, Ahmet Resmî Efendinin anlattıklarını ibretle dinlemiş, kendisini devletin ileri mevkilerinde de deneme güvenini esirgememişti: O'nu, Maliye tezkerecisi Anadolu muhasebecisi yaptı, 1763 de de BÜYÜK ELÇİ olarak Berlin'e, Prusya kralı Büyük Frederik'in yanına gönderdi.

Ahmet Resmî Efendi, bugünkü Almanya'nın, daha açık tâbiri ile çağdaş Cermenliğin kurucusu olan, hakîm, âlim, fâzıl, şair, tarihçi, tabiatçı, sanatkâr Hükümdara âşık oldu. Bir tâcidarın bu meziyetleri içinde devrinin askerlik ilminde yenilikler yapacak büyük bir kumandan, sosyal ıslâhatı en köklü tedbirlerle ele alacak çapta devlet adamı da olabileceğini BÜYÜK Frederik'in şahsında gördü. Ahmet Resmî Efendi Berline gittiği zaman, Santa - Luci sarayında, antik İtalyan sanat eserleri arasında Fransız Ansiklopedistlerini, Prusya Kralı ile ilim ve sanat mübaheseleri içinde buldu.

Büyük Frederik'in Osmanlı sefiri ile görüşmesi sırasındaki mevzular, sadece Ahmet Resmî Efendinin sefaretnamesinde yer almakla kalmadı, bu bahisleri Büyük Frederik, hatıraları arasına alacak kadar değerli, hatta ibretli buldu. Hangisini anlatmaktan nefsinizi ve ibret duygularınızı mahrum edebilirsiniz bugün?... Meselâ, İlm-i Nücûm **(yıldızlara bakarak gelecekleri kavrama talih oyununa)** çok meraklı olan Üçüncü Sultan Mustafa **zâyiçe-i semavî (gök yüzündeki boşlukdan hüküm çıkarma)** mütehassısı istemişti Büyük Frederik'ten... Prut'ta sıkıştırılmış Moskof ordusunu bir fâhişe ile altın yığınları karşılığı salıvermiş olmanın aybının unutulmaz boşluğu altında olan Büyük Frederik, Osmanlı Padişahının bu isteğini, irtikâb edilmiş günah ile birleştirerek şu cevabı verdi :

"— Benim müneccimlerim, devlet adamlarım ve kumandanlarımdır. Eğer zat-ı şâhâneleri gelecek için doğru hükümler ve tedbirler bahsinde bunlara değer verirlerse kendilerine hizmete amâdeyim."

Ahmet Resmî Efendinin SEFARET NAME'sinde bu acı gerçekler, öylesine hazin üslûb içinde ve asıl mukayeseleri yapamamış olmanın çâresizliğine bürünmüş olarak sıralanır ki, O'nu, meselâ Hammer'in Almancaya çevirmesi yerine, bugünkü neslin anlıyacağı dille Türkçemize çevirip, çocuklarımızın önüne :

"— İşte.. Senin o hududları içinde güneşin batmadığı koskoca imparatorluğunun hakikî yıkılış sebepleri.. Al, oku, ve Cumhuriyetini aynı akibetten korumak için değişen zamanın kapını çalmasını bekleme!.." nasihatı ile verecek himmetimiz dahi yok..

SON YİRMİ YILLIK ÖMRÜ

Ahmet Resmî Efendi, 1763 de gittiği Berlinde, ondört ay kaldı, 1757 de Avusturya - Macaristana yaptığı yolculuktaki o güzel âdetini burada da tatbik etti: Bütün Almanyayı gezdi, oradan, Belçika sınırına, daha sonra Fransaya girdi, Osmanlı devletinin özel elçisi olarak değil de, bir dünya parçasını ibretle seyre gelmiş turist hüviyeti içinde dolaştı, gördü, kendi ülkesi ile kıyaslamalar yaptı ve, söylenebilir ki, o felâketler kaynağı Kaynarca muahedesini ülkesinin bozgunlar acısı olarak imzalamak için Rus Başmurahhası Potemkin'in karşısına otururken hiç de irkilmedi: Çünkü artık bütün bu olub bitenler Ahmet Resmî Efendi için bilmece değildi: Hepsi, değişmiş dünyanın şartlarını idrâkden mahrum kalmış bir ülkenin değişmez kaderi idi. Bu kaderin acılığı da, ihmaller, medeniyete göz kapamak yobazlığının bedeli idi. Neden şaşmalı idi? Ahmet Resmî Efendi **Hülâsat-ül-İtibar**'nda hepsini yürekden anlattı.

Ahmet Resmî Efendi, Büyük Frederik'in sarayında gördüklerini, Batı â-

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 8 SAYI : 56 EYLÜL 1968 FİATI : 125 KRŞ.

Sahibi, Yazışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

●

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78-A Tarih Yayınları
Telefon : 22 78 10

●

Muhabere ve para gönderme adresi
Posta Kutusu 67
İSTANBUL

●

ABONE ŞARTLARI
Yıllık 12 lira. Dış Ülkelere iki mislidir.

●

Bu sayı, İstanbul'da Halk Basımevinde dizilip basılmıştır.

●

Klişeler Akın Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Karadeniz Matbaasında basılmıştır.

●

Aboneler için her yıl maliyetine, pantazot cild kapakları verilmektedir.

O ve Ötekiler...

İÇİNDE olduğumuz eylül ayına ait uzak - yakın geçmişin belgelerini karıştırırken Mustafa Kemal'in 22 Eylül 1919 da Sivas'ta Amerikan Generali W. Harbort'la olan konuşmasının metnine rastladım.

Mustafa Kemal o günlerde milletin sinesinde bir ferd'di: Savaş meydanlarında kazandığı rütbeleri haksız ve zâlim bir kararla elinden alınmıştı. Saray ve Hükûmeti, sadece unvan ve makamına değil, haysiyet ve hayatına el uzatmıştı. O, bu resmî varlığı sadece kaybolmuş değil, resmî kişilerin istemediği adam olmasına rağmen, Amerikan Generaline nasıl muhatab olabiliyordu ?

Kimdi bu General Harbort ?

Hulyavî bir kürsü adamı olan W. Wilson, Amerikan Başkanlığı makamına geldiği zaman, beraberinde bazı prensibler de getirmişti: Dünya yüzündeki imparatorluklar tasfiye edildiği zaman sınırları içinde yaşıyan tüm ırklar ve milliyetler, müstakil olacaklardı. Amerika için Avrupanın klâsik sömürgeciliği meçhul kuvvetti. Öyle ki, Çarlık devrildiği zaman Bolşevik ayaklanmasını, Slav Emperyalizminin renk ve şekil değiştirmişi olduğunu, Amerikan Generali Harbort Mustafa Kemalden dinlediği zaman, bu sert gerçeği Beyaz Saray'da bilenin olmadığını daha sonraki ibretli hadiseler isbat etti : Nitekim, Stalin de, Ruzvelt adlı kafa ve beden hastasını çeyrek yüz yıl sonra aynı biçimde gafil avlamıştı.

Biz konumuza gelelim...

General Harbort, vatandaş Mustafa Kemal'e soruyor :

"— Milletiniz, Sizin tasavvur ettiğiniz tüm fedakârlıkları yapmasına rağmen muvaffak olamazsa o zaman ne yapacaksınız ?

Geleceğin ATATÜRK'ü şu cevabı veriyor :

"— Bir millet, haysiyet ve istiklâli için yapılması icab edeni yapabilirse muvaffak olur. Ya muvaffak olamazsa demek o milletin peşinen ölmüş olduğuna hükmetmek demektir. Türk milleti ise vardır ve hayattadır."

★ ★ ★

Mustafa Kemal'in general Harbort'la, Amiral Bristol'le, daha sonra ilk Amerikan büyük elçisi general Sherill'le olan konuşmalarının TAM METNİni bilmekte çok fayda vardır.

Neden mi?

Emin olunuz: Mustafa Kemal O'nlara, dünyanın geleceği için öyle şeylerden bahsetmiş, hatırlı ve sevilir bir CİHAN DEVLETİ olabilmenin şartlarını öylesine anlatmış ki, 1968 in hadiselerine gözlerinizin önünde geçit resmi yaptırdığınız zaman, sadece insan hafızasının zavallılığına değil, insan ömrünün kısalığına da içiniz yanıyor...

Ne olur da, kader, g ö r e b i l e n 'le gördüğü sanılan arasında hayatın devamını değerleri ölçüsüne göre tâyin etse idi... — K u t a y .

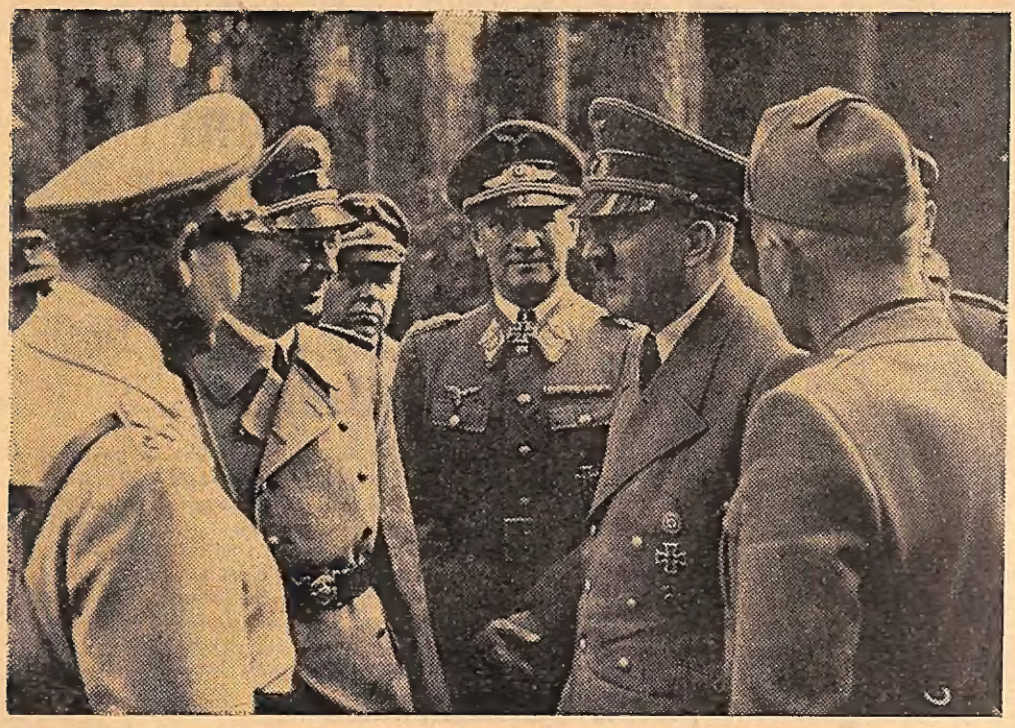

HİÇ BİRİSİ **Yukarıdaki klişede, bugün hayatta hiç birisi kalmamış İkinci Dünya Savaşının MİHVER şahsiyetlerini görüyoruz : Sağda arkası dönük olan İtalyan diktatörü Benito Mussolini'dir. Yanında Alman Führer'i Adolf Hitler, ortada Orgeneral Loerzer, SS. Şefi Himler ve Hava Mareşali Göring.**

29 uncu yıldönümünde
bir gururun muhasebesi

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞININ ÖRTÜLÜ KALAN HAKİKATLARI

Yazan : Cemal KUTAY

1937 yılının başından, 1939 senesi 2 eylül akşamına kadar, Fransayı Berlinde BÜYÜKELÇİ olarak temsil eden Fransuva Ponse'nin hatıralarını -hiç bir satırı değiştirilmemiş tam metin olduğu kaydı ile- Lö Mond gazetesi neşretti. Fransız sefiri, Hitler'le olan son konuşmasını şöyle anlatır :

"— Bugün 25 haziran 1939. Dünkü iki BOMBA HADİSE'nin tesirinden henüz kendimi kurtaramamışken, Hitlerin beni kabul edeceği bildirildi. Bunu beklemiyordum.

Dün de bütün dünyanın gözleri Berlin'in üzerinde idi: Alman Hariciye Nazırı Ribbentrop'le Sovyetler Birliği Hariciye Komiseri Molotof, Alman - Rus saldırmazlık paktını imzaladılar. Bu,

Alman ordularını Polonyayı işgale davet demekti. Bunu Paristekilere anlatabilmek için vakit çok, pek çok geç.. Hatta Polonya Hariciye Nazırı Kolonel Bek, acı gerçeği kendi mareşali Smili - Ridz'e izah için benden belgeler istediği zaman, ya ağlamak, ya gülmek ihtiyacını duymuştum.

Tarihi az bilmek veya unutmak acı şeydir. Çok acı şey...

Dünkü ikinci hadise, Danzig şehrinin istiklalini ilân etmesi idi. Bu o demektir ki, Hitlerin S. S. leri nasıl ellerini kollarını sallıyarak Çek Südetlerinin topraklarına girdiler, Viyana'ya zafer şarkıları içinde gamalı haç bayrağını çektilerse, artık müstakil olan Danzig şehri de, Almanya ile ittifak muahedesi imzalıyacak ve kendisini emniyette hissetmediği için Berlinden yardım istiyecek.. Hepsi, artık klâsikleşmiş basit yollar.. Ne çâreki dünyayı hâlâ bin kerre tecrübe edilmiş ve ardında kanlı izler bırakmış bu bayat formüller idare ediyor.

"— VARŞOVADAKİLERE KARŞI TEDBİR ALACAĞIM!.."

"— Dış yapısı, bakışları içindeki sert ve müsamahasız havayı hatırlatırcasına mimarî tarzı ile bağdaşan Führer'in Başbakanlık Sarayına girerken iyi haberlerle çıkmıyacağımı çok iyi hissediyordum. Herkes biliyor, ve zaman zaman Pariste zahirî dostlarım arasında lâtife sınırlarını aşan dedi - kodu mevzuu oluyordu ki, hiç olmazsa son sene içinde Hitler'in EN İYİ MÜNASEBETLER yürüttüğü sefir ben idim. Şimdi de, bu garib ve muamma dolu adama karşı bazı insanî duygular beslediğimi ve onun câzibeli bir tarafı olduğunu itiraf ve tasdik ederim. Fakat tabiî ki bu his, şahsî duygudur. Çünkü onunla çok defa, nezâket sınırlarını zorlamış tartışmalarımız olmuş ve kendisini iyi bilenler, bana karşı gösterdiği müsamahaya hayret etmişlerdir.

Yanında ilk dakikalarda kimseler yoktu. Zannediyorum ki benim için Fransızcaya tercüme edilmiş Danzig'den son gelen haberleri önüme uzattı: Bunlarda, Polonyanın Alman halkına yaptığı baskılardan acı acı şikâyet ediliyor ve bizzat Smigli - Ridz'in verdiği emirle Polonya kuvvetlerinin şehri kuşattığı, Gidinya methalinin kapatıldığı, Birlik taraftarı (yâni Danzing serbest şehrinin ana - vatan saydığı Almanya ilhakını istiyen Nazilerin) tevkif edildiğini ve Polonya komseri Riditski'nin müddeti yirmi dört saatlik bir ültimatomla Danzing millî meclisinin ilân ettiği istiklâlin tanınmadığı, kararın feshedilmemesi halinde çıkacak neticelerden Varşova'nın mes'ul tutulmıyacağı ilân ediliyordu.

Führer, benim bu telgrafları okumamı sabırla bekledi. Kuş bakışı okuyuşumun sona geldiğini hissedince yüzüme dikkatle baktı. Bende pek değişiklik olamıyacağını bilmekle beraber...

Sonra, öncesinden verilmiş ve üzerinde münakaşa istenmiyen kesin karar sahiplerine mahsus fütursuzlukla açıkladı :

"— Varşovadakilere karşı tedbir alacağım."

Karakterini artık kavramış olduğum için asabileştirmemeye çalışarak ve alacağı tedbirlerin haklılık mevzuuna dokunmadan, ve sadece girişeceği teşebbüslerin mahiyetini anlamak istercesine sordum :

"— Almayı düşündüğünüz tedbirlerin hududunu öğrenmemde mahzur var mıdır?"

"— ÇIBANI KÖKÜNDEN KAZIYACAĞIM!.."

Üzerinde münakaşaya tahammül edilemiyecek kadar sınırları belli düşüncelerin karşısına çıkma ihtimali kuvvetli kişilere hâs umursamamazlıkla şu cevabı verdi :

"— Çıbanı kökünden kazıyacağım!.."

Hitlerin bahsettiği çıban neydi? Bu, mantıkî düşüncenin sonucu olarak, Polonya'nın kendisi idi. Almanyanın bir harbe hazırlandığını biliyor, buna inanıyordum. Fakat herşeye rağmen, sonunun dünya için olduğu kadar, belki dünyanın maruz kalacağından fazla, bizzat Almanya için facialı neticeler getirecek savaşın eşiğinden dönülebileceğine de

kani idim. Muhatabımın hususiyetlerini kavramaklığın verdiği rahatlıkla sordum :

"— Almanyanın meşrû haklarını teminat altına almak için Fransanın yapabileceği hizmetler var mıdır?"

Hitler, bu sualime doğrudan doğruya cevap vermedi, vermek de istemedi, fakat Ditrih'i çağırttı. Ondan Danzigden gelen fotoğrafları istedi: Bunlar, Polonya makamlarının Danzigdeki Almanlara yaptıkları "tazyik"leri tesbit eden enstantanelerdi. Daha sonra bunların çoğunun foto - montaj olduğu iddia edilmiştir.

Benim bunları tetkikim nihayet bulduğu zaman, Führer, sualime başka bir sualle cevap verdi :

"— Danzigde ve Almanların hakarete, tazyike maruz kaldıkları diğer yerlerde cereyan eden halleri, benim Almanyanın ve Almanlığımın meşru haklarını müdafaa için tedbir almıya kalktığım zaman karşıma çıkan Fransa, İngiltere ve ötekiler kendi elçilikleri ve teşkilâtından öğrenmiyorlar mı, bilmiyorlar mı? Yapacakları ve yapmaları icab eden teşebbüsler varsa ne bekliyorlar?"

Führer'in ellerinin hafifçe titrediğini gördüm. Bu, O'nun asabî devreye girmekte olmasının ilk işareti idi. Büyük bir sükûnetle cevab verdim:

"— Bana lûtfen itimad ediniz: Paris'in Varşova nezdinde derhal harekete geçmesi için hemen müsaadenizi rica ediyorum."

İNGİLTERE - POLONYA YARDIM PAKTI

Fransuva Ponse'nin bundan sonraki notlarından anlaşılan şudur: Fransız elçisi, öteki bir çokları gibi, Almanyanın bir savaşı göze alacağını ve bilhassa Polonyaya taarruz edeceğini asla tahmin etmemiştir. Bu, bir savaş sebebi olsa bile EN SON hatıra gelenlerden birisi telakki edilmiştir.

Fransuva Ponse, telefonla Hariciye Nazırı Jorj Bonne'yi arar ve hadiseyi Parise iletirken, asıl bomba tesiri yapan hadise Londrada cereyan eder: İngiltere Hariciye Nazırı Lord Halifaks'la, Polonya Hariciye Nazırı kolonel Beck arasında, öğleden sonra saat 15.30 da karşılıklı yardımlaşma paktı imzalanmıştır: Tarih aynı.. 25 haziran 1939.

Daha sonra hatıralarında, Rumanya Hariciye Nazırı Greguvar Gafenku, savaşın ilânındaki hataların başında, işte bu Polonya - İngiltere yardımlaşma paktını gösterir. Belki güç inanılacak iddiadır amma, Gafenku'nun tez'i, Londrayı şiddetle suçlar ve o meşhur, o yüzyıllardır dünyanın başına dert olan İngiliz politikası'nın, HARBİ ZORLA VE İSTİYEREK ARADIĞINI söyler.. Şimdi, bu ağır iddiayı dinliyelim:

"— Eğer Varşova, Londranın kendisine Danzig şehrinin istiklâlini tanımama yolundaki kararında sebat etmesi ve tedbir alması tarzındaki ilhamlarının kat'iliğinde saklı tehlikeleri kavrıyarak, yıldırım harbi hazırlığını tamamlamış Almanyanın önüne çıkmasının, harbe hazır olmadığı malûm İngilterenin teminatı ile acı akibetin değişemiyeceğini anlamış olsa idi, Berlin'in 27 haziran tarihli ültimatomunu tereddütsüz reddetmeden elbet de düşünecekti. Hiç bir kehanet olarak değil, eğer Polonyayı Almanya, Çekoslovakya gibi hadisesiz ve kansız işgal etmiş olsa idi, Rusyaya daha kısa zaman sonra taarruz edecekti. Belki de, Fransaya da saldırmıyacaktı. Çünkü Hitlerin asıl gayesinin RUSYA OLDUĞU malûmdu. Fakat İngiltere bunu istememiş, nasıl Birinci Dünya Harbinde Alman İmparatoru İkinci Vilhelm'in gururunu tahrik ederek, O'nun Fransaya ve Rusyaya taarruzunu temin etmişse, bu sefer de, aynı taktiği Hitler üzerinde tatbik etmiş, Polonyaya teminat vermiş, Almanyanın Varşovaya taarruzunu sağlamış ve Fransayı ön plânda harcamış, ve Almanyanın Rusyaya taarruzunu sabırla beklemiştir. Hitler ise, daha 1936 sonunda bu uzun vâdeli tahrik plânının içinde idi. Japon - Alman yakınlaşması İngilterenin hazırladığı hava içinde gerçekleşmiştir. Bu netice de, Almanyaya 1939 sonbaharında taarruza geçmesi için ümid veren halkaların sonuncusunu teşkil etmiştir.

Çünkü İngiltere bilmektedir ki, Rusyayı ezmiş ve onun topraklarıyla tabiî kaynaklarına sahib olmuş bir Almanyayı, İngilterenin, hatta Fransayı bir da-

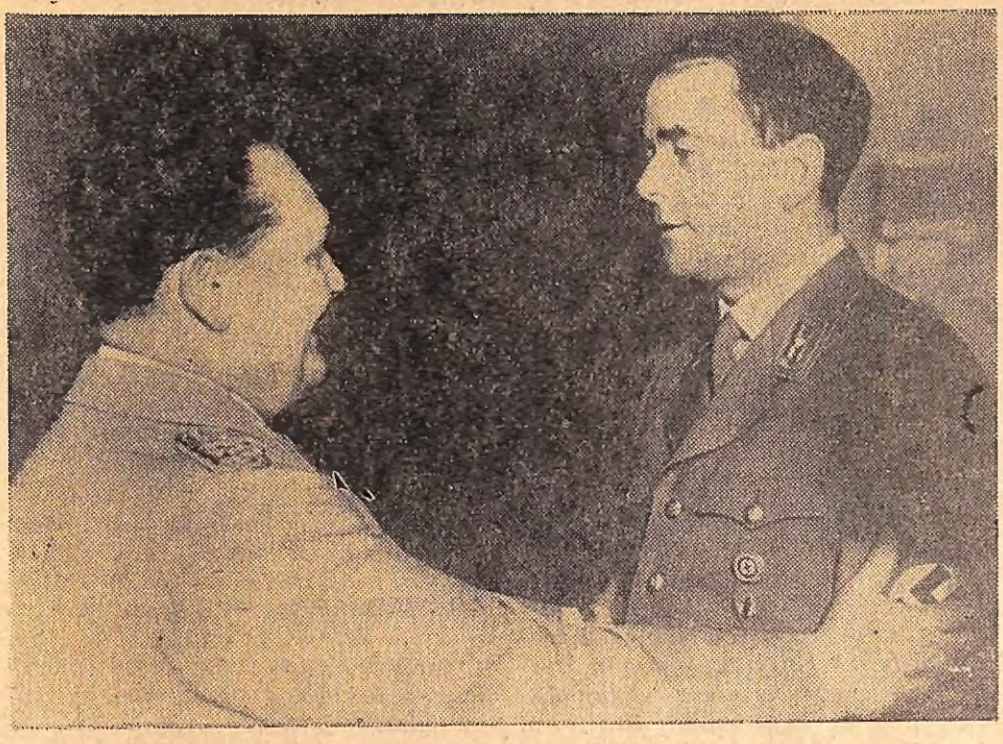

ANÎ DARBELER **Almanlar, anî darbelere güveniyorlardı. Savaş tekniklerini bu temele göre hazırlamışlardı. Bu sisteme kısaca YILDIRIM HARBİ denilmişti. Yukarıdaki klişede, bu sistemin iki tatbikatçısını görüyoruz : Sağda, Harp İmalâtı Bakanı Albert Speer, karşısında Hava Feld Mareşali Herman Göring.**

Göring, savaş sonunda kurulan o meşhur Nurnberg Adalet Divanında idama mahkûm edilince zehir içerek intihar etti. Alber Speer ebedî hapse mahkûm oldu. Cezası geçen yıl affedildi.

ha safına katmaya muvaffak olsa dahi yenebilmesi çok güç, adetâ imkânsızdır."

ARADAN GEÇEN YEDİ GÜN

Fransuva Ponse'nin Hitler'in "çıbanı kökünden kazımak" kararı ile neyi kasdettiğinin SON NOKTASI olarak Polonyayı işgale başlaması olduğunu Paris kavrıyabilmiş midir? Bu sualin cevabını da, Berlin elçisinin telefon haberi kendisine iletildiği zaman M. Jorj Bonne'nin yanında olan ünlü muharrir Andre Moruva'nın FRANSANIN SON GÜNLERİ adlı hatıraları için deki bir kaç satırda buluyoruz:

"Jorj Bonne, elçimizin Berlinden iletti̇ği haberi kayıtsız olarak tefsir etti :

"— Bundan sonra devamlı blöfler devrine girdik. Hitlerin savaş kararı kat'î ise karşısındakine hazır ol demez.."

Viyana ve Prag hadiselerini hatırlatmak istedim. Nazır şu cevabı verdi:

"— Onlar başka.. Birisinde Almanyanın bir parçası, ötekisinde ise Südetler meseleleri vardı. Polonya ile ise bizim karşılıklı sarih teahhütlerimiz vardır. Hitler bilir ki bu o zaman doğrudan doğruya harb'tir."

Ben o buhran günleri içinde, hadiselerin savaşa hızla indiğini, sadece Leon Blum'dan, artık sesi çok çıkmıyan "Halk Cephesi Hükümeti" nin başarısız liderinden duydum. Fakat Fransanın sulhü kurtarmak için sonuna kadar didindiği de hakikattir. Londra ise daha ihtiyatlı idi."

Andre Moruva'nın bahsettiği sulhü kurtarmak teşebbüslerinin hepsi hep-

si, yedi günlük hayatı vardır: 26 haziranda Fransuva Ponse, Paristen aldığı cevabı Ribbentrob'a iletmiştir: Hitler, o gün Berlinde değildir. Alman Hariciye Nazırı, Fransız elçisine **cevabın doğrudan doğruya Varşovadan verilmesi'** ni bildirmiştir. 27 haziran 1939 da Jorj Bonne, doğrudan doğruya Alman Hariciye Nazırı Ribbentrobla telefon görüşmesi yapmış, eğer Almanya arzu ederse, Fransanın Varşova nezdinde derhal harekete geçerek Danzig dahil bütün meselelerin ortaya konulacağı bir konferans akdini teklif etmişti. Ribbentrop Fransanın teklifine cevap için yirmi dört saat zaman istemiştir.

29 Ağustos 1939 da, Alman resmî D. N. B. **(Döyçe Nahrihtin Büro)**, meselenin 1918 Versay anlaşmasından itibaren geçirdiği safhaları açıklıyor ve Almanyanın **"sayısı altıyüz bini bulan masum ve müdafaasız ırkdaşına yapılan zulümlere daha çok tahammül edemiyeceğini"** bildiriyor. Aynı gün, Rusyanın, bir savaşı nasıl arzuladığını gösteren dikkate değer haberi, Rus resmî ajansı Tass vermiştir : Moskova, Varşova nezdinde, Alman tekliflerinin dikkatle ele alınması ve Garb devletleriyle olan münasebetlerini ciddî ve realist olarak gözden geçirmesini tavsiye etmiştir!.. Bu SON cümle Lehlilere şu demektir: **"— İngiltere ve Fransaya inanma!."** Bu hatırlatmanın asıl maksadı da, Berlin'e, Polonyanın nasıl olsa yalnız kalacağını ve rahatçı yutulacağını hatırlatmış olmaktır!.. Nitekim Almanya Polonyaya taarruz edip Varşovanın düşmesinden bir saat sonra, Rusya, Polonyaya harb ilân etmiş ve zavallı Lehlileri arkadan vurmuştur: Bu seferki, Polonyanın Ruslar tarafından tarih boyunca dördüncü yutuluşudur!.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI BAŞLIYOR!

31 Ağustosda, Berlin'de, bütün yabancı gazeteciler Propaganda Nazırı Dr. Göbels tarafından davet ediliyor. Nazır'ın elinde, Almanyanın o sabahın erken saatlerinde Varşovaya verdiği on altı maddelik ÜLTİMATOM'un metni vardır: Bu ÜLTİMATOM'da, Danzig'de olup bitenler izah ediliyor ve artık Berlin'in kesin olarak harekete geçmiye karar verdiği bildiriliyor. Sonuncu madde ise, ültimatom'un hakikî gayesini tek cümle olarak açıklıyor:

"— Danzig, yirmi dört saat içinde Almanyaya ilhak edilecektir."

Polonya'nın vereceği cevabın H A - Y I R olması, Londra ve Paris'te kararlaşmıştır. Bilhassa Londrada.. Çünkü, çok dikkatdeğer hadisedir ki, Birinci Dünya Savaşının tam aksine olarak, bu sefer Paris, Londradan BİR GÜN SONRA savaşa girmiştir!.

Bir eylül 1939 sabahı şafakla beraber, Alman Panzer tümenleri Polonya sınırını aşıyor ve dünyayı dört yıl kan ve atış içinde bırakmış olan İKİNCİ DÜNYA HARBİ fiilen başlıyor.

BİR GURURUN MUHASEBESİ

Tarihçiler, hâlâ 1914 - 1918 Birinci Dünya Harbi için "eser neşretmekle" meşguldürler: Artık herkes biliyor ki, Avusturya - Macaristan veliahdı Fransuva - Ferdinand ve eşinin Bosna - Sarayda Sırp anarşisti Gabriyel Prençip tarafından öldürülmüş olması, savaşın görünürdeki sebebidir. Asıl sebepler, daha derindir, daha köklüdür, ilk anda mantığı sarsacak kadar farklıdır, ve ancak henüz ele alınmasına başlanılabilmiştir : Şahitlerinden çoğu hayat sahnesinden çekilmesinden sonra..

İkinci Dünya Savaşı üzerinden, içinde bulunduğumuz şu 1968 yılı eylülü ile beraber, ancak yirmi dokuz yıl geçti. Daha ASIL TARİH elbette ki yazılmadı, hatta yazılamaz da.. Amma bilinen şu ki, şahsî gururlar, şahsî ifratlar, kaderini bütün bir milletin üzerine gererse, gafletler kolay ve hatta mukadder oluyor: Rumen Hariciye Nazırı Greguvar Gafenku'nun iddiaları, elbette ki ittiham havasını taşıyor. Fakat Hitler'in fevrî çıkışlarını İngiliz Başvekili Çemberlayn'ın meşhuur şemsiyesinin altında sakladığını bile söyliyen Rumen Hariciye Nazırının akibeti, sadece Führer'in gururunun muhasebesini yapmakla kalmıyor, insanlığın kaderine hâkim gizli kuvvetlerin de perdesini oynatıyor!.

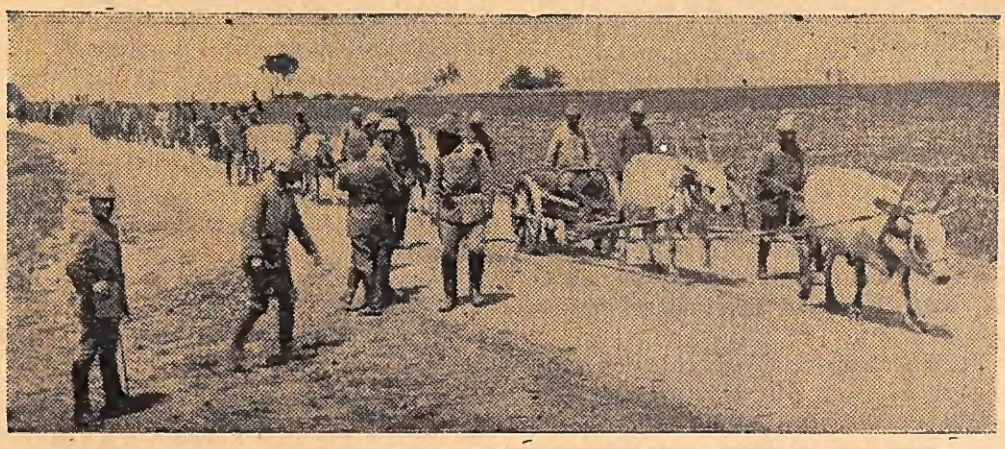

İKİ TESBİT **İşte 18 Haziran 1921 tarihli İllistrasyon dergisinde çıkan ve altında "Anadolu cephesinde Kemalist kuvvetlerini malzemelerinin öküz arabaları ile taşınması" notu bulunan Millî Mücadelemize ait klişelerden biri.**

Bir İngiliz Gazetecisi, 9 Eylül 1922 de İzmir'den gazetesine gönderdiği telgrafta kağnılar için şöyle diyordu : "Bence yürüyüşün en mühimmi, kağnı kollarının aldığı mesafedir. Sıska, çilekeş öküzlerin çektiği kağnılar bu akşam bir konser topluluğu halinde şehre girdiler. Tez yürüyüşlü hırçın atlarla yarışan bu yorgun hayvanlara, Türk askeri bir büyü yapmış olmalıydı..."

49. yıldönümünde

İzmir'in Kurtuluşu

Yazan : Ziya HANHAN

Çetin bir bilmece sorsam PAŞA'dan,
Söylemem, memleket bağışlamadan
Mutlaka İzmir'i isterim Anne !

Kemalettin KAMU

Yazının başına aldığımız bu üç mısra', kıymetli şairimiz Kemalettin Kamu'ya aittir. Rahmetli, bu içli mısra'larla İzmir işgali sırasında, küçük bir çocukla annesinin konuşmalarını canlandırır.

1918 yılının sonlarıyla, 1919 un başlarında mübarek yurdumuzun birçok yerleri düşman işgali altına girmişti. Ne var ki, İzmir, bütün bu işgallerin sembolü haline gelmiş, aziz Anadolu'nun büyük ıstırabı **"İzmir İşgali"** olarak ifadesini bulmuştur. O kara günlerin manzarasını çizmeğe çalışan adsız bir Ozanımız şöyle der :

Her yörede bir yangın, her yan ateş denizi,
Dört köşeden yangınlar, kuşattı çevremizi
Bu ateş deryasında yanan yalnız biz miyiz?
Bir uçta Ağrı Dağı, öbür uçta Akdeniz,
Alevler, direk direk göklere dayanıyor
Orda Antep yanıyor, burda İzmir yanıyor.
Anayurt boydanboya, tutuşan bir bayraktır,
Bu vatan ya kül olacak, yahut kurtulacaktır.

15 MAYIS 1919 DA İKİ ŞEHİR

Yıl, 1919... Mayıs'ın Onbeşi...

İstanbul'da, Kızkulesi açıklarına demirliyen ihtiyar Bandırma vapuru, u-

zunca bir Karadeniz seyahati için, ocaklarını "fayrap" etmiş, stim tutmağa çalışmaktadır.

Bandırma gemisi, Samsun'a Dokuzuncu Ordu Müfettişi (bu ordu sonradan Üçüncü Ordu unvanını almıştır.) Mirliva Mustafa Kemal Paşa ile, karargâhı subaylarını götürecektir.

Aynı gün - aşağı yukarı - aynı saatlarda, İzmir Körfezini dolduran Birleşik düşman donanmasının himayesi altında, İzmir'e Yunan askerleri çıkmaktadır.

İzmir Metropolit'i Hıristostomos, elindeki mücevherli Haç'la, palikaryaları takdis etmekte, şımarık ve bedbaht Efzun Alayına izliyecekleri kanlı yolu göstermekteydi :

Şu mazlum milletin talihine bakın ki, Hıristomos adındaki kara cüppeli papas, sınırlarımız içinde doğmuş, öğrenimini Heybeliada Ruhban okulunda tamamlamış, gırtlağına kadar Türk'ün nimetiyle silme dolu bir kişidir. Ve, dişi etekli, tavşan yürekli Efzun Alayına ateşin ve kanın yolunu göstermektedir.

İşin aslına bakılacak olursa, Samsun yolculuğuna hazırlanan sarışın genç generalin hedefi de İzmir'dir. Ne var ki, O Müttefik Donanmanın himayesine sığınarak değil, eliyle kuracağı Kurtuluş Ordusu'nun önünde, bir bayrak misâli dalgalanarak girecektir İzmire... Uzun, çileli bir boğuşmadan sonra...

MİLLÎ MÜCADELE SIRASINDA ANADOLU

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıktıktan sonra (19 Mayıs 1919), türlü meselelerin karşısında buldu kendisini... Dış düşmanlar, iç düşmanlar, uyuşuk, gafil, hatta hain bir hükûmet... Ordu terhis edilmiş, silâh depolarına el konmuş, tersaneler işgal edilmiş, yanmış yıkılmış bir ülke ile, bu ülkenin kıraç toprakları üstünde yaşamağa çalışan yorgun ve yaralı insanlar...

Anadolu, bir Ölü Evi gibi sessiz ve gamlıydı. Fıkara kulübeleri, basık izbeleri, kamış veya toprak örtülü, saz benizli damları ile sefaletin, felâketin tâ kendisiydi Anadolu. Bu evlerin, bu kulübelerin, bu izbelerin içinde bir teki yoktu ki, babasını, kardeşini, oğlunu, Yemen'de çöl'de, Kafkaslarda şehit vermemiş olsun. Bırakın bizim toprakları, Galiçya'da, Dobrice'de oluk oluk kan akıtmış, deste deste şehit bırakmıştık.

Fakat, Mustafa Kemal Paşa, bu harap yurt parçasını başka gözle görüyor, O' na başka türlü inanıyordu. Bu görüş ve inanıştır ki, Amasyadan Sivas'a giderken Çamlıbel dağlarında, sesinin bütün gücü ve gönlünün bütün imanıyla haykırıyordu :

Güneş ufuktan şimdi doğar,
Yürüyelim arkadaşlar!..

Beklenen güneş doğmuştu halbuki... Bu güneş, 19 Mayıs 1919 sabahı, Samsun ufuklarından doğmuştu. Çamlıbel sırtlarında mola veren Genç General, kendi destanının övgülerini terennüm ediyordu. Dumanlı dağbaşları, O'nun madenî, erkek sesiyle ürperiyordu. **"Dağ başını duman almış, gümüş dere durmaz akar!"**

Olaylar, baş döndürücü bir hızla gelişiyordu :

Amasya Protokolu, Erzurum Kongresi, Sivas toplantısı ve nihayet, genç kartal, yuvasını Ankara'nın yalçın dağlarına kuruyordu.

KARAR SAATİ

Kişi, büyük hadiseleri yaşarken, onların büyüklüğü hakkında gerçek bir bilgi edinemez. Ulu bir dağın tepesinde oturanların, o dağın hakkında fikri olmadığı gibi... Ama, hadiselerden uzaklaşınca, onun büyüklüğünü daha iyi anlar. Yüce dağlar, uzaktan daha da yüce görünür.

Ulusal Kurtuluş Savaşımız, elbette ki, kolay olmamıştır. Bazı, hatta çoğu zaman, yarım inançlıları ürkütecek, umut suzluğa düşürecek kadar çetin geçmiştir bu boğuşma. Polatlı'ya kadar ilerliyen düşman sürülerinin top sesleri, Büyük Millet Meclisi duvarlarını sarsarken, büyük kurtarıcı bir prensip atmıştı ortaya : **"Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır. O satıh bütün bir vatandır."** Yıpratıcı uzun günler, kâbuslu geceler geçti. Yunan Kralı Kosti, Ankara'da Bizans Tacını giymeğe hazırlanıyordu. Sonradan sahibi olduğu teneke tacını dahi kaybeden Yunan Kralı Kosti... (Atatürk, Kral Konstan-

Millî Mücadele kumandanlarımızdan bir grup. (Ortada Mareşal Fevzi Çakmak, sol başta Ali Fuat Paşa, yanında Cevat Paşa, Mareşalin sağında Kâzım Karabekir Paşa, yanında Fahrettin Paşa. Arka sıradakiler : Kâzım Paşa, Asım Paşa, Ali Sait Paşa, Ali Hikmet Paşa, Kemalettin Sami Paşa, Cafer Tayyar Paşa, İzzettin Paşa, Şükrü Naili Paşa.)

tinden söz ederken, daima : Kosti, dermiş. Selânikte, Beyazkule Gazinosunun garsonlarını çağırırmışcasına Kosti!..)'

Birçok dalgalanmalar, ilerlemeler, gerilemeler oldu. Ve nihayet takvim yaprakları, 26 Ağustos 1922 tarihine geldi dayandı. Başkumandanlık Karargâhı, Şuhut'tan Kocatepe'nin güney batısındaki çadırlı ordugâha taşındı.

Karar saati çalmak üzreydi.

O sabah, saat 5,30 da topların çelik namluları homurdanmağa başladı. Düşman siperleri allak bullak oluyor, toprak için için kaynıyordu. İlk müjde, yarım saat sonra geldi. Sahra telefonunun öteki ucunda Tümen Komutanı Kemalettin Sami Bey vardı. Kemalettin Sami Bey (sonradan Paşa) şöyle diyordu:

"— Birliklerimiz, Kalecik Sivrisini işgal etti. İleri hareketimiz devam ediyor."

Gazi Başkumandan, sigarasını yaktı ve etrafındakilere :

"— Bu iş böylece biter" dedi.

Başkumandanın sözleri doğruydu. Bu iş, böylece bitmişti. Daha doğrusu bitecekti. Son'un başlangıcındaydılar.

ZAFER KOŞUSU

Türk taarruzu, dört gün içinde gelişti, 30 Ağustostan sonra Yunan Ordusu tam bir bozguna uğradı. Harbin bundan sonraki kısmı, tam bir : "Zafer Koşusu" halinde devam etti. Başkuman-

dan ordularına yeni hedefini vermişti :

"— Ordular, ilk hedefiniz Akdenizdir, İleri!"

Karşı kuvvetler, inanılmaz bir hızla imha ediliyor, Yunan Orduları Başkumandanı Trikopis, karargâhıyla birlikte, esir alınıyordu. Zafer haberi, gizli tutulmasına rağmen, birleşik devletler diplomatları tarafından haber alındı. İzmir'deki İngiliz, Fransız, İtalyan konsolosları Gazi Paşaya müracaat ettiler. Bunlar, barış görüşmeleri için Türklerle buluşmak üzre Başkumandan'dan randevu istiyordu. Atatürk'ün bunlara verdiği cevap şöyleydi :

"— Sizlerle 9 Eylül 1922 günü Nif Kasabasında görüşebiliriz." Büyük Kurtarıcının **"Nif"** diye bahsettiği kasaba, bugünkü Kemalpaşa ilçemizdir.

Bu olay, Büyük Nutuk'ta anlatılırken, Atatürk şöyle diyor :

"Gerçek'ten, 9 Eylül günü ben Nif'te bulunmaktaydım. Fakat, benden randevu istiyenler orada değillerdi. Zira, ordularımız, kendilerine verdiğim hedefe ulaşmış, İzmir'e varmışlardı."

Süvariler, piyadelerle, kağnı kolları hepisiyle yarışıyor, İzmir'e doğru büyük bir sel akıyordu.

Nihayet, 9 Eylül sabahı, Mürsel Paşa Tümeni'nin öncüleri olan atlılar, şehre girdi. Bunlardan, şehre giren ilk bölük, Yüzbaşı Şerafettin Bey'in kumanda ettiği süvari bölüğüdür. Düşman, burada son kozunu oynamak istemiş, Halkapınardaki bir binadan açılan yaylım ateşle dokuz süvarimizi şehit etmiştir. Bugün Halkapınardaki ebedî istirahatgâhlarının üzerinde şu iki kelimeden başka bir şey yoktur : VATAN, NAMUS !

Yunan Palikaryalarını, uzun menzilli büyük topların himayesi altında İzmir Kordonuna çıkaran Müttefik Donanması, bozgunu önliyememiş, Afyon'dan kaçan kılıç artıkları, körfezin mavi sularına gömülmüştü.

3 YIL, 3 AY 24 GÜN SONRA...

İzmir'den kaçan düşman kuvvetleri, son bir kötülük olmak üzre türlü semtlerde yangınlar çıkarmışlardı. Mehmetçikler İzmir'de, Akdeniz'in bu biricik pırlantası olan şehre ateş ve duman içinde girdiler.

Ertesi sabah, çok erkenden İzmir'e hareket eden Gazi Başkumandan, Nif kasabasından çıkınca, İzmir'in göründüğü yerde bir mola vermişti. Konakladıkları yerin adı **"Bel kahve"** idi. İzmir'e 19 kilometre mesafedeydi.

Beraberinde Fevzi ve İsmet Paşalarla birlikte bir yorgunluk kahvesi içen Başkumandan'a şu haber ulaştırıldı :

"— Paşa Hazretleri, İzmir yanıyor!"

Kahvesinden bir yudum çeken genç Başkumandan bu acı habere şu karşılığı verdi :

"— Yaksınlar, biz yeniden yaparız!"

Ve, bu kısa dinlenmeden sonra otomobillerine binen kumandanlar, 10 Eylül günü İzmir'e girdiler.

15 Mayıs 1919 günü İstanbul'dan başlayan büyük İzmir yolculuğu 10 Eylül 1922 günü sona ermiş, Mirliva Mustafa Kemal Paşa, Müşir rütbesiyle şehre girmişti. Türlü bayrakların yıllarca dalgalandığı İzmir'de, şafak rengi al bayrak dalgalanıyordu.

Ebedî Türk İzmir, ezelî sahibine böylece intikal etti. Yakılmış, yıkılmış, meşhur deyimiyle "ot bitmez, horoz ötmez" hale getirilmiş olan İzmir, gerçek sahibinin şefkatlı ellerinde gene eski hüviyetini, eski güzelliğini alacaktı.

Hadiseyi, yani istirdadı gözleriyle görmüş olan bir İngiliz gazetecisi, gazetesine gönderdiği telgrafta gördüklerini şöyle anlatıyordu :

"Türk Ordusunun öncüleri olan süvariler, şehre sabahleyin girdiler. Öğleye doğru piyadeler göründü. Bunlar mühim değil. Bence yürüyüşün en mühimmi, kağnı kollarının aldığı mesafedir. Sıska, çilekeş öküzlerin çektiği kağnılar ise, aynı günün (9 Eylül) akşamı bir konser topluluğu halinde girdi. (Yazar, kağnıların tekerlek gıcırtısını anlatmak istiyor) **Tez yürüyüşlü hırçın atlarla yarışan bu yorgun hayvanlara, Türk askeri bir büyü yapmış olmalıydı. Tanrı, bizi Türklerle düşman olmaktan esirgesin."**

★ ★ ★

Eylül ayı, Türk tarihinde zaferler ayıdır.

Tâ 1071 de Alp Aslan'ın kazandığı Malazgirt Savaşından başlıyarak, Kıbrıs'ın zaptına kadar bütün zaferler bu aya rastlamıştır.

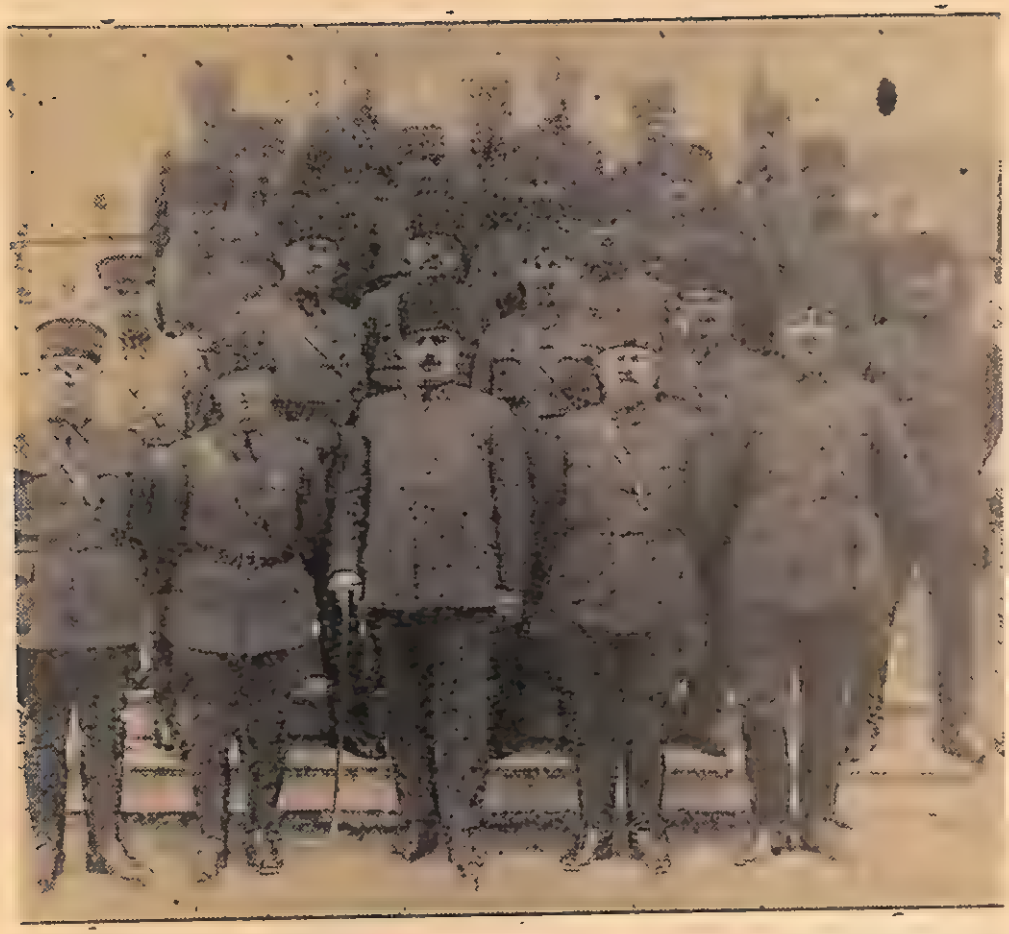

Millî Mücadele kumandanlarımızdan bir grup. (Ortada Mareşal Fevzi Çakmak, sol başta Ali Fuat Paşa, yanında Cevat Paşa, Mareşalin sağında Kâzım Karabekir Paşa, yanında Fahrettin Paşa. Arka sıradakiler : Kâzım Paşa, Asım Paşa, Ali Sait Paşa, Ali Hikmet Paşa, Kemalettin Sami Paşa, Cafer Tayyar Paşa, İzzettin Paşa, Şükrü Naili Paşa.)

tinden söz ederken, daima : Kosti, dermiş. Selânikte, Beyazkule Gazinosunun garsonlarını çağırırmışcasına Kosti!..)'

Birçok dalgalanmalar, ilerlemeler, gerilemeler oldu. Ve nihayet takvim yaprakları, 26 Ağustos 1922 tarihine geldi dayandı. Başkumandanlık Karargâhı, Şuhut'tan Kocatepe'nin güney batısındaki çadırlı ordugâha taşındı.

Karar saati çalmak üzreydi.

O sabah, saat 5,30 da topların çelik namluları homurdanmağa başladı. Düşman siperleri allak bullak oluyor, toprak için için kaynıyordu. İlk müjde, yarım saat sonra geldi. Sahra telefonunun öteki ucunda Tümen Komutanı Kemalettin Sami Bey vardı. Kemalettin Sami Bey (sonradan Paşa) şöyle diyordu:

"— Birliklerimiz, Kalecik Sivrisini işgal etti. İleri hareketimiz devam ediyor."

Gazi Başkumandan, sigarasını yaktı ve etrafındakilere :

"— Bu iş böylece biter" dedi.

Başkumandanın sözleri doğruydu. Bu iş, böylece bitmişti. Daha doğrusu bitecekti. Son'un başlangıcındaydılar.

ZAFER KOŞUSU

Türk taarruzu, dört gün içinde gelişti, 30 Ağustostan sonra Yunan Ordusu tam bir bozguna uğradı. Harbin bundan sonraki kısmı, tam bir : "Zafer Koşusu" halinde devam etti. Başkuman-

Birinci Dünya Harbinde Marmara Denizinde faaliyette bulunan düşman denizaltıları tarafından batırılan Barbaros Hayrettin zırhlısı. (Bu fotoğraf, 1913 yılında üstad A. Cemaleddin Saracoğlu tarafından çekilmiştir.)

Birinci Dünya Harbinde Marmarada düşman denizaltılarının faaliyeti ve

Barbaros Hayrettin Zırhlısının Batışı

Yazan : A. Cemaleddin SARAÇOĞLU

1914 - 1918 Birinci Dünya Savaşında İstanbul'u ele geçirip o devirdeki başkentimize sahip olmak ve bu suretle de Türk direnişini kırmak ham hülyası ile Çanakkale'ye saldıran, o zamanın en kudretli, en haşmetli, en gururlu iki devleti, İngiltere İmparatorluğu ile Fransa Cumhuriyeti ordu ve donanmaları, amaçlarına bir türlü kavuşamamaları üzerine, Marmara Denizine denizaltı gemileri sokarak Türk ordularını aç, cephanesiz ve yardım kuvvetlerinden yoksun bırakmıya çabaladıklarını, ilk iş olarak da, Boğazın ağzında yüzen istihkâm olarak demir üstünde yatan köhne "Mesudiye" zırhlısını batırdıklarını bundan evvelki sohbetimizde tafsilâtı ile anlatmıştım.

Sultan Aziz devrinden arta kalmış, İtalya ve Balkan Savaşları süresinde de aralıksız fayrab halde, yani her an harekete hazır bir durumda olduğu için de kazanları harab olarak zaten pek az olan savaş kabiliyetini büsbütün yitirmiş "Mesudiye" nin kaybı, taşıdığı modern 15 cm. lik seri atışlı toplardan bir kısmı bir tarafa bırakılacak olursa, Türk Deniz Kuvvetleri bakımından bir önem taşımıyor idi ise de, bu başarıdan kuvvet alan düşmanın, bu alandaki yeni teşebbüsleri bize bir hayli mal ve can kaybına sebeb olacaktı.

Nitekim öyle de oldu ve Marmaraya sızmıya muvaffak olan (E 11) denizaltısı, hem (Peyk-i Şevket) küçük kruvazörünü torpidoluyarak uzun müddet hizmet göremiyecek duruma sokacak, hem de birçok yelkenli, istimli taşıt gemi ve araçlarımızı yok edecekti.

Nasmith adında cesur, atılgan, cüretkâr bir İngiliz denizaltıcısının komutasındaki (E 11), Boğazları geçmeğe gayret eden düşman denizaltı gemilerinin beşincisi ve Marmaraya girmeyi başaranların üçüncüsüdür. Kendisinden evvel ilk defa Marmara sularına ulaşan (AE 2) markalı Avusturalya denizaltısı büyük bir iş başaramamış, (Sultanhisar) adlı minnacık bir torbidobotumuz tarafından batırılmış, onu takip eden (E 14), Marmara'da bir hayli faaliyetten ve Çanakkale nakliyatını bir hayli güçleştirdikten sonra 18 mayıs 1918 günü Boğazdan çıkıp üssüne dönebilmiş ve (Barbaros Hayrettin) zırhlımızı batıracak (E 11) süvarisi kaptan Nasmith'e Boğazdaki mayın hatları, karakol gemilerinin faaliyetleri, nakliyat yolları, çıkarma iskeleleri hakkında kuvvetli bilgiler vermişti. Bunun üzerine (E 11) aynı gün Boğaza hareket etmişti.

(E 11) BOTU MARMARADA FAALİYETE GEÇİYOR

(E 11) bütün tehlikeli maniaları, karakol gemilerini, sahil istihkâmlarını başarı ile aştı ve 19 mayısta Marmaraya girmeyi başardı.

"Deniz Mecmuası" nın 334 sayılı 1 Ekim 1934 tarihli sayısında, deniz yüzbaşısı Sayın Vehbi Ziya Bey bu geminin faaliyeti hakkında der ki :

"20 ve 21 mayıs günleri (E 11) gördüğü nakliye gemilerine, yanlarındaki torpidopatlarından korkarak hücum edemedi. 22 mayısta boş bir yelkenli yakalıyarak bunu bordosuna alarak nakliye gemilerimizi aldatmak için beraberce yol almak suretiyle av aramakla meşgul oldu. Akşam üzeri yelkenliyi serbest bıraktı ve (Oksiya) adasında geceledi .

Ertesi 23 mayıs erkenden hareketle batıya seyretti ve Bakırköy açıklarında bir duman gördü; gördüğü gemi barut fabrikasını korumıya memur (Peleng-i Derya) adında eski bir gambottu. 890 ton su çıkaran, iki tane 7,5, dört tane de 5,7 cm. lik top taşıyan bu gambot, 1897 yılında Kiel'de yapılmıştı ve sür'atı saatte 14 mili geçmiyordu. O günkü sert poyraz rüzgârı, denizi beyaz köpüklerle doldurmuş olduğundan, düşman denizaltısının periskopunun su üstündeki izi gambottaki gözcüler tarafından görülememişti.

İyi bir denizaltı gemisi komutanı olan Nasmith, uzak mesafeden hücuma geçerek periskopunu pek az kullanmış ve (Peleng-i Derya) yı gafil avlamıştı. Attığı torpito tam ortasına isabet etti ve gambotu batırdı. Top başında bulunan nöbetçiler torpito izini görür görmez ateşe başlamışlar ve (E 11) e isabetler sağlamışlar, geminin demirli olması, torpitodan kaçınmak imkânını vermemiş ise de, kahraman mürettebat dalgalar top kundaklarına çıkıncaya kadar ateşe devam etmiş ve denizaltı gemisinin bir periskopundan mahrum kalmasını başarmışlardı.

Ertesi günü 24 mayısta tek periskopu ile batıya doğru yol alan (E 11), 300 tonluk (Nara) adındaki vapura rastladı. Yolsuz bir gemi olan (Nara), denizaltı gemisinin önünden kaçamamış ve onunla çarpışarak düşmanı batırmak imkânını da bulamamıştı. Su üstünde hücuma geçen (E 11), açtığı tüfek ateşi ile vapuru durdurarak gemide bir arama yaptı. (Nara) vapuru Çanakkaleye (Yavuz) zırhlısından çıkarılan bir tane 15 cm. lik topla 250 atım 15 cm. lik ve 8,8 cm. lik gene 350 mermi götürüyordu. Vapur derhal havaya uçuruldu. Biraz sonra da (E 11) dumanını gördüğü bir nakliye gemisini takibe başladı. Nakliye gemisi, mümkün olan sürati vererek Tekirdağı iskelesine yanaştı. (E 11) dalarak hücuma geçti. Attığı torpido vapuru yaraladı. Denizaltı gemisi kıyıdan açılan tüfek atışı ile uzaklaştırıldı ve uzaklaşır uzaklaşmaz, dikenli tel yükü taşıyan bir gemiye rastladı. Bu gemi derhal denizaltı gemisine bindirmiye teşebbüs etmiş, sonra süratle baştan kara ederek yükünü mahvolmaktan kurtarmıştı.

(E 11) mayısın yirmi beşinci günü İstanbul'a hareket etti ve öğleden sonra kaptan Nasmith'in kendi deyimi ile

Birinci Dünya Harbinde Marmara Denizinde düşman denizaltıları tarafından torpidolandıktan sonra kurtulmağa muvaffak olan "Peyk-i Şevket" kruvazörünün tamirden sonraki hali.

"İstanbul içine dalmış" bulundu. O gün bir tümen-i askeriyemiz Çanakkaleye gönderilmek üzere Galata rıhtımında gemilere yüklenmekte idi. (E 11) çok fena zamanda bu gemileri yakalamıştı. Bunların bir kısmı hıncahınç askerlerle dolmuş, bir kısmı da henüz dolmakta idi. Büyük bir cesaret sahibi olan kumandan, liman içine kadar sokularak bu gemilere iki torpido atmayı başardı. Atılan torpidolardan biri Tophane rıhtımına, ikincisi de 3359 tonluk (İstanbul) vapurunun bordasındaki bir mavnaya çarpmış ve nakliye gemilerine birşey olmamıştı. Bu vak'a üzerine asker vapurdan çıkarılmış ve karadan Çanakkaleye gönderilmişti.

27 mayıs gece yarısı (E 11) gene İstanbul'a yaklaşmakta iken, (Barbaros Hayrettin) zırhlısına rastladı. Başarılarını bununla bitirmek istiyen kaptan Nasmith, hemen dalarak hücuma geçti. Fakat zırhlıyı emniyet altına alan torpidobotlar tarafından çiğnenmekten korktu ve hücumdan vazgeçti.

(E 11) 27 mayısta bir torpidomuzun himayesinde bulunan dört nakliye gemisinden kurulu bir konvaya rastladı. Attığı torpido (Bandırma) vapuruna çarptı ve geminin taşımakta olduğu âskerlerden 250 kişi şehit oldu. Arta kalanlar diğer gemiler tarafından kurtarıldı. Bu vapurun batması ile 7000 tane sahra topu mermisi kaybedilmişti. Torpidobotun devamlı takibi sayesinde diğer üç nakliye gemisi hücumdan kurtuldu ve selâmetle Geliboluya vardılar. Düşman denizaltı gemilerinin Marmara'da yaptıkları insan kaybı bu 250 neferden ibaret kalmıştır. (E 11), aynı gün Bandırmaya doğru yol almakta olan bir vapura hücum etti ise de, attığı torpido gemiye isabet etmedi.

(E 11) 31 mayısta Bandırmaya girdi. Limanda İstanbul'a götürmek üzere arpa, sabun ve zeytinyağı yükliyen (Madlen Rikmers) adındaki Alman vapurunu ihtara lûzum görmeksizin torpidoladı. Bu gemide asker ve savaş levazımı adına hiç bir şey yoktu. Geminin yarası

hafif olduğundan sahile baştan kara etmesi mümkün olabildi. Ertesi günü 1 haziranda, Yeşilköy açıklarında 700 yaralıyı taşıyan (Lili Rikmers) hastahane gemisine hücum etti ve attığı torpido hedefe isabet etmedi. Bu gemi beyaza boyanmış ve bordasında kırmızı boya ile Hilâl ve Kızıl Salip işaretleri, direklerinde Hilâl-i Ahmer bayrakları bulunuyordu. Bu vak'a üzerine hükümet, İngiliz denizaltı gemisinin Lahey mukavelesini çiğnemekte olduğunu protesto etmekte gecikmedi ve büyük umumi karargâhta hastahane gemilerinden Amerikan Kızıl Haçına mensup kişilerin birlikte seyahat etmelerini teklif etti, fakat bu istek kabul edilmedi."

DURUM KRİTİKLEŞİYORDU

Görülüyorki, ilk başarısız tecrübelerden sonra düşman denizaltıları Marmara'da mekik dokumaya başlamışlar ve bu denizde askerî nakliyatı bir hayli sekteye uğratmayı başarmışlardı. Hele Nasmith gibi atılgan, cesur, cür'etli bir deniz subayının komutasındaki (E 11) denizaltısı, hemen her gün bir deniz taşıtımızı yok ediyor ve bu suretle zaten gemi noksanlığı içinde çırpınan Türk askerî nakliyatını çok zor bir duruma düşürüyordu. Artık Galata köprüsünden Kadıköy ve Haydarpaşa'ya gidip gelen yolcular bile yarım saatlik gidiş - gelişi can korkusu içinde yapmağa başlamışlardı.

Diğer taraftan Çanakkale'de iki azametli devlet ordularına karşı İstanbul'u savunan askerî birliklerimizin iaşe, cephane ve nakliye işleri büyük ölçüde aksamak tehlikesi ile burun buruna gelmiş bulunuyordu. Durum gerçekten kritikleşmişti ve vakit kaybetmeden bir takım tedbirlerin alınmasını gerektiriyordu. O devirde denizaltı savaşı henüz emekleme devrinde idi. Boğazdaki mayın hatlarına, sahildeki ışıldak ve seri atışlı bahriye toplarına rağmen düşman denizaltı gemilerinin Marmara'ya geçmeyi başarmaları, Marmaradaki nakliyatı zor bir duruma getirdiğinden başka, Çanakkalede düşman kuvvetlerine aşırma atışları yapan (Barbaros Hayrettin) ve (Turgut Reis) zırhlılarımız için tehlikeli olmıya başlamışlardı. Lâfın kısası, düşmanların orduları, muhteşem donanmaları ile başaramadıkları bir işi denizaltı gemileri sinsi ve kahpe hücumlarla başarmak yolunu tutmuşlardı. Düşünüldü, taşınıldı ve iki çare bulundu : Evvelâ Boğazın en dar yerine bir ağ gerilmesi, sonra da nakliyatın fazla su çeken büyük nakliye gemileri yerine daha az su çeken Şirket-i Hayriyye ve Haliç idaresinin küçük vapurları ile yapmak. Eldeki sınırlı imkânlar içinde Çanakkale Boğazı gibi çok ve hızlı akıntılı sularda çelik tellerden örülmüş bir ağ germek hemen hemen imkânsız bir işti. Buna rağmen Türk gemicileri bu zor işi başardılar ve bu büyük gemicilik başarımızı Boğazda ve donanmamızda vazifeli Alman Amiralleri hayranlıkla alkışladılar.

Ne var ki, binbir zorlukla gerilen bu çelik ağ da, düşman denizaltılarının Marmaraya sızmalarını önliyemedi. 10 haziranda (E 14) ikinci defa olarak, 19 haziranda (E 12), 28 haziranda (E 7), 22 temmuzda (E 14) üçüncü defa olarak ve (E 11) temmuzun son haftasında ikinci defa olarak Marmaraya girdiler. Ağ, hiç bir işe yaramamış değildi ve düşman denizaltılarının Boğazdan girip çıkmalarını bir hayli zorlaştırıyordu amma, bu giriş ve çıkışı tamamile önliyemiyordu. Hatta zaman oldu ki, Marmara'da iki üç düşman denizaltısının elbirliği ile faaliyette bulundukları görüldü.

BARBAROS VE PEYK-İ ŞEVKET'İN TORPİDOLANMASI

İşte (E 11) bu ikinci Marmaraya girişindedir ki, Evvelâ (Peyk-i Şevket) küçük kruvazörümüzle (Barbaros Hayrettin) zırhlılarımızı torpidolamayı başardı. (Peyk-i Şevket) torpidonun isabetile beli kırılmış olmasına rağmen komutanı Cevat (Toydemir merhum) ın denizliği ve maharetli manevrası sayesinde batmaktan kurtulabildi ise de, (Barbaros Hayrettin) zırhlımız derin sularda battı.

(E 11) Marmaraya ikinci defa olarak girişinde, kendisinden bir müddet evvel giren (E 14) ile birlikte faaliyete başlamıştı. Ağustosun altıncı günü iki denizaltı gemisi buluştular. Yapacakları işi kararlaştırmakta iken, uzaktan bir duman görerek hemen daldılar. Bi-

raz sonra gelen geminin (Peyk-i Şevket) olduğunu gördüler. (E 11) bu geminin baş tarafına geçerek elverişli bir hücum fırsatı bekledi. Saat 16,40 da da geminin sancak (sağ) tarafına torpidosunu attı. O gün hava çok müsaitti. Periskop denizin köpükleri arasında fark edilememişti. Torpido atışı (Peyk-i Şevket) in gözcüleri tarafından görülmemişse de, mesafe çok yakın olduğundan manevra yapamamış, isabet tam geminin ortasından, iki baca arasından vaki olmuştu. (Peyk-i Şevket) in kuman danı, gemisini kurtarmak için hemen sahile doğru yol vermiş ve baştan kara etmeğe muvaffak olmuştu (1).

Ertesi günü (Barbaros Hayrettin) zırhlısı yanında (Sivrihisar) adlı minnacık torpidobot bulunduğu halde Çanakkaleye hareket etti. Zırhlı Çanakkaleye ordunun ısrarlı isteği üzerine gönderiliyordu. Ordu başkumandanlığı bu geminin dağlar ve tepelerden aşırtarak düşman gemilerini kaçırtan ağır mermilerinin cephedeki asker üzerinde çok büyük manevi bir etkisi olduğu ve böyle zırhlıların arkalarında olduğunu gördükçe tekmil askerlerin daha şevk ve celâdetle savaştıklarını ileri sürerek ne olursa olsun zırhlının yardımını beklediğini ısrarla rica etmişti. Zırhlının hareketinden evvel ordu tarafından Çanakkaleye gönderilen birçok cephane ve mühimmat gemiye yerleştirilmiş ve deniz bağlarile bağlanmıştı. Cepheye gitmekte olan birkaç kara subayı ve Beşinci Orduya para götüren kâtip efendi de zırhlıda bulunmakta idiler. Gece hadisesiz geçti. 8 ağustos sabahı rüzgâr ziyadeleşti ve denizaltı hücumuna çok elverişli köpükçükler hasıl oldu. O günlerde Marmarada düşman denizaltı gemilerinin kol gezmekte oldukları haberi yüzünden zırhlıda gözcülerin sayısı arttırılmıştı.

(E 11) çok uzaktan (Barbaros) u görmüş ve hücum etmiş, sahil tarafını seçerek orada avını beklemeye başlamıştı. Sabahleyin saat beşte torpidosunu attı ve torpido zırhlıya sancak (sağ) tarafından isabet etti ve büyük bir yara açtı. Buradan giren sular zırhlıya hafif bir meyil verdi ise de, güverte üzerinde bulunan cephane ve mühimmat sandıkları devrildiğinden, gemiyi doğrultmak kabil olamadı ve koca zırhlı yedi dakika içerisinde alabora olarak battı.

(Barbaros Hayrettin) zırhlısı 1891 tarihinde yapılmış eski bir tekne idi. 1908 yılında İkinci Meşrutiyetin ilânı üzerine Almanyadan satın alındığı vakit bu zırhlı, Alman donanmasında faal hizmetten ihtiyat kuvvetlerine aktarılmış bir ünite olmakla beraber, Osmanlı Devleti bahriyesinde hatırı sayılır bir eleman olarak vazife görüyordu ve bu bakımdan kaybı bizim için önemli idi.

(Barbaros) un yedi yüzü aşan müretteba tından ikiyüz yetmiş gemicimiz (Sivrihisar) ve Bandırmadan Gelibolu ya giden bir nakliye kafilesine refakat eden (Basra) torpitobotları tarafından kurtarıldı ve Geliboluya getirildi. (E 11) zırhlıyı batırmakla yetinmiyerek, batmakta olan (Barbaros) dan denize atlıyanları kurtarmıya çalışan (Sivrihisar) ve (Basra) torpidobotlarına da bir torpido atmış ise de, torpidobotlarımızın yaptıkları manevra sayesinde isabet ettirememiştir.

CENTİLMEN BİR DÜŞMAN

(E 11) in başarılı komutanı Nasmith, mütarekeden sonra 1919 yılında İstanbul'a geldi. Kendisi mesleğinde ilerlemiş, tuğamiralliğe yükselmişti. Savaş sırasında Marmara'da torpidoladığı halde yok edemediği (Peyk-i Şevket) küçük kruvazörünün süvarisi Cevat Toydemir kaptanı aradı, buldu ve kendisine yazılı olarak bir mektup verdi. Centilmen İngiliz gemicisi, bu mektubunda maharetli manevraları sayesinde (Peyk-i Şevket) i kurtaran Türk gemicisine hayranlığını, gemicilik alanında eşsiz üstünlüğünü övüyor ve kendisini candan kutluyarak bu çapta bir düşmanla çarpışmış olmaktan duyduğu şerefi belirtiyordu.

(1) **Peyk-i Şevket karaya oturduğu yerden yüzdürülerek İstanbul'a getirildi ve tersanemizde esaslı bir tamir görerek tekrar hizmete girdi. Bu küçük ve gazi gemimiz tadil edilip Cumhuriyet Devri donanmamızda da uzun yıllar hizmet gördü. — A.C.S.**

Tarikat Mensuplarına ait

ZARİF FIKRALAR
ve
ENTERESAN OLAYLAR

Yazan :
Cemaleddin Server REVNAKOGLU

Bursanın değerli evlâdı, irfanlı, faziletli dostum muallim Fehâmettin Beyden dinlemiştim. Dergâhların sırlanmasından biraz önce idi. Babası Şeyh Şemseddîn Efendi, yani Bursalıların "Tavus-i Meşayih" dediği Mısrî asitanesinin son postnişini âlim, şâir ve tarihçi Mehmed Şemseddin Efendi, yanında şey zâdesi (oğlu) muallim Fehâmeddin Bey, Şemseddin Efendinin kibar, edib kardeşi Seyyid Usûl Tekkesi postnişini Hacı Ali Haydar Bey, Bursalı Zâkir Kâzım Bey ve daha bazı zevat, hep birlikte ziyaret için Kasımpaşaya, Cenab-ı Pîr Hüsâmeddîn Uşşaki'nin âsitanelerine gidiyorlar.

Son postnişin, âlim, müderris bir zât olan Burdurlu Mustafa Sâfî Efendinin zamanı..

Dergâh-ı Şerif'in Halifelerinden olup, o zaman İstanbul Gümrüğü Başmüdürü bulunan, "Vesile-tün-Necât" ve "Sefînetül-Ebrâr" müellifi Hacı Hüseyin Vessâf Bey, kafileyi kapıdan karşılıyor.

Hazreti Pîr'in feyz-i ruhâniyetleri ile fevkalâde surette icrâ edilen âyin-i şerîften sonra, Fâtih - Âşık Paşadaki Tahir Ağa Tekkesine gidiliyor. Bu tekkenin son postnişini Şeyh Behçet Efendiyi pek çok seven, onun manevî kemâline inandığından, ona karşı büyük saygı gösteren ve her hafta Tekkeye gelip, yanından ayrılmayan İbn-ül Emîn Mahmud Kemâl Bey de orada, dervişler arasında...

Dergâh-ı Şerif'in Zâkirbaşı ve devrin biricik üstadı Kasımpaşalı Şeyh Hâfız Cemâleddîn Efendi (1) akşam lokmasından sonra, muallim Fehâmeddîn

Bursa'da, tarihçi bir babanın, tarihçi bir oğlu : Muallim Fehameddin Bey (Ulusoy). Kendisine "Tekke Prensi" denildiği gençlik çağlarında

Bey'e ve Bursalı zâkirlere - hâtıra olsun diye - üç Şuul (Arapça ilâhi) ve bir "Durak" geçiyor.

Bu hususta büyük kaabiliyet göste-

(1) **Zamanının biricik mevlid üstadı, Süleymâniye câmii şerîfinin müezzinbaşısı Hâfız Kemâl Gürses, bestekâr Hâfız Sa'deddin Kaynak, Kemânî Reşad Bey, Tanbûrî Ercümend Batanay'ın muhterem babası Âyinhan, yine Tanbûrî Hâfız Kemâl Batanay, sevimli ses sanatkârımız Sa'di Hosses, Şeyh Cemâleddinin yetiştirdiği talebenin meşhurlarındandır.**

rip, nihayet üçüncü tekrardan sonra geçilen eserleri hemen alıvermiş olmalarından pek mütehassıs kalan Şeyh Cemâleddîn Efendi, gülümsiyerek :

"— Yahu çocuklar diyor, siz burada bir hafta daha kalsanız, bende birşey bırakmıyacaksınız."

Bundan ötesini Fehâmeddin Bey şöyle anlatır :

"Kuud tevhîdi yapılıyordu. Rahmetli Hâfız Kemâl de ortada elini kulağına koymuş taksîm ediyordu (kasîde okuyordu). Zâkir postunda, Zekâi zâde çıraklarından Darüşşafakalı üstad muallim Kâzım Bey, Hâfız Sa'deddîn Kaynak, o zaman Sultan Selîm câmi-i şerîfinde müezzinlik vazifesi gören Neyzen Hâfız Süleyman Erguner, bizim Bursalı Kâzım Bey, bu fakîr, daha bir çok zâkirler ve peyrevleri, meydan'ı kuşatmış bir halde idik.

Hâfız Kemâl, o ilâhî edasile şakıyordu ve galiba şunu okuyordu :

Sordular Mecnûn'a leylâ'nın seâdet hânesin;
Sineden bir âh çeküb, gösterdi dil-i vîrânesin

öyle ilâhi bir âlem, öyle cümbüşlü bir tevhîd oluyordu ki, coşmamak, taşmamak kaabil değil. Efendi Babam Halâka'nın (zikir halkası) ortasına geçmiş semâ ediyordu.

Şeyh Behçet Efendi de, sırtında nesi varsa çıkarmış, yalnız bir "haydariyye" ile kalmıştı. Vecd içinde zikri devam ettiriyordu. Tarif ve tavsîfi mümkün olmıyan pek coşkun ruhanî bir âlem yaşıyorduk. Herkes kendisinden geçmişti. O sırada istiğrak hâlinde bulunan Hacı Hüseyin Vessâf Bey de, sırtında beyaz entarisi, üstünde gül kurusu incecik cübbe ile semâ'a kalkmıştı. Şeyhler'e mahsus yarım çarklarla hafif hafif semâ ederken birden "Allah" diye sayha edip, cübbesini yırtınca, altından beyaz entarisi çıktı.

İbn-ül Emîn Mahmud Kemâl Bey, yaşlı ve takatsiz olduğu için bizzât zikre girememişti. Maksûre'de oturuyordu. Hacı Hüseyin Vessâf Beyin bu hâlini görünce, pek neşelendi ve hemen cebinden kalem kâğıt çıkarıp, şu beyti yazdı :

Sordular Vessâf'a leylâ'nın seadet hânesin
Cübbesin çâk idüb, gösterdi beyaz entârisin.

Zikir meydanının o günkü vecd-ü hâlâtını canlandıran bu beytin zikirden sonra Meydan Odasında tekrar okunması ve hâtıra olarak defterlere yazılması, devam eden sohbet ve muhabbete ayrı bir renk vermiş, bir başka neş'e getirmiş oluyordu.

"O, HASIRCI ZADE; BEN KEÇECİ ZADE"

Rahmetli babacığımın muhterem hocası, benim de kendilerinden son zamanlarda feyizlendiğim eski Âyan Reisi Nasuhî zade Mustafa Asım Efendi (Yörük) Hazretlerinden dinlemiştim :

Eyyub'un karşısındaki Sütlüce'de Sa'diye Tarikatinden Hasırî Zade Dergâh-ı Şerifini yaptıran Mısırlı Hasırcı Zade Şeyh Hacı Mustafa Izzî Efendi, - galiba Üçüncü Selim zamanı - İstanbul'a geldiği zaman Keçeci Zade Molla ile dost olmuş. Birbirlerini pek sevmişler. Sık sık buluşur, görüşürlermiş. Aralarındaki samimiyet o dereceye varmış ki, İzzet Molla, Hasırî Zadeyi ev halile karşılar, sırtında bir entari, bazan ten fanilâsı ile, hatta çorapsız, yalınayak ona kapı açtığı olurmuş.

Refikası bundan pek sıkıldığı için :

"— Efendi, ayıptır; yakışık almıyor" diye Mollayı birkaç defa ikaz etmek istemiş ise de, kâr etmemiş.

Yine bir gün Hasırî Zadeyi gecelik entarisile karşıladığını görünce, pek sinirlenip :

"— Efendi bu yaptığına enikonu terbiyesizlik derler; fazla ileri gidiyorsun artık! Bir de şu geleni düşün, bu kılıkla misafir karşılandığını sen kimde gördün?" diye İzzet Mollaya haklı olarak çıkışmış.

İzzet Molla hiç aldırış etmeden kadının saçlarını okşaya okşaya:

"— Benim güzel ayâlim (karıcığım) demiş, sen niye üzülüyorsun? Gelenin, kim olduğunu bilmiyor musun ki?.. O, Hasırcı Zade; Ben, Keçeci Zade.. Benim yerimde olsaydın donsuz çıkardın.."

YAKINDA FİLİZ VERECEK

Bursada riyâkârın biri her sabah Ulu Camii şerife gelir, namazdan sonra **"Yeşil Vav"** ın altına oturur, etrafına duyuracak şekilde yüksek sesle tesbih çekermiş. Buna içerliyen ve biraz da mu ziplik yapmak istiyenlerden birisi, bunun yanına sokulur :

"— Sana bir "Esmâ" vereyim; devam edersen çabucak mazhar-ı feyz olursun; fütühat'a erişirsin.." der.

"— Men Harrem; cevîn horen." sözünü, ona ta'lim eder. Tabiî bu sözün, "ben eşeğim; arpa yerim" manasına geldiğini, bu zavallı nereden bilsin? İnanır, başlar bunu devamlı olarak çekmeye.. Alışık olduğu şekilde yüksek sesile bağıra çağıra okuduğundan, başına toplananlar arasında, manayı sezen bir zat, gülümsiyerek buna sorar :

"— Sen ne çektiğini biliyor musun?"

Adamcağız şaşkın şaşkın :

"— Hayır" der; birisi tavsiye etti de onun için devam ediyorum."

Soran zat, bunun üzerine şehadet parmağını yukarı doğru işaret ederek :

"— Öyle ise merak etme, yakında böy le böyle filiz verecek" der. O da meseleyi bu suretle anlamış olur ve riyakârlık yaparak halkın gözünü boyamaktan vazgeçer.

DEĞİŞEN NE?

Ahmet Celâleddin Efendinin Üsküdarda, İmrahor'da, Üsküdar Mevlevihanesinin karşısındaki tarihî evinde, cumartesi günleri toplantı olurdu. Bu toplantılarda herkes için istifadeli ilmî, edebî sohbetler yapılırdı; musikî bahisleri en başta gelirdi.

Birçok edibler, şairler, fikir adamları ve bilhassa musikişinaslar, bu toplantıya muntazaman devam ederlerdi:

İran edebiyatı müderrisi Ferid Bey (Prof. Ferit Kam), eski Diyanet İşleri Reisi Hafız Şerefeddin Efendi (Yaltkaya), bazan bunların yanında Hasan Âli Yücel ve pek değerli Saadettin Nüzhet (Ergun), Mahfil mecmuası sahibi üstad Tahir - ül Mevlevî, şair ve hattat Suud - ül Mevlevî, Muhasib zade Celâl Bey, Yenikapı Mevlevihanesi son postnişini şair ve edib Abdülbaki Dede Efendi, İstiklâl Marşı'nın ilk bestekârı udî Ali Rıf'at Bey, Türk musikisinin büyük adamı neyzen Rauf Yekta Bey, kâmil insan numunesi, son Mesnevî şarihi ve âyin-i şerif bestekârı Ahmed Avni Bey (Konuk), Kulekapısı Mevlevihanesinin son neyzenbaşısı Hattat Hacı Emin Bey, kıymetli talebesinden Hopçuzade Hafız Şakir Bey, bestekâr Hafız Saadettin Kaynak, Sakib Dede "Sefine" sini şerh eden Eşref-ül Mevlevî (Ebe), Üniversite Kütüphanesi Müdür Muavini Rauf Bey gibi sahasında ihtisası ile tanınmış mühim simalar, Efendi'nin huzurunda toplanmaktan, O'nun sohbet meclisinde bulunmaktan son derece neşe duyarlar ve feyiz alırlardı.

O sıralarda sarıkla gezmek müsaadesi geri alındığı için, Efendinin başında siyah bir şapka vardı. Ziyaretine gelenler arasında Kütüphaneci Baha Bey (Gürfırat) ile birlikte validesi hanım da orada idi. Bir münasebet getirip Efendiye sordu :

"— Efendi Hazretleri; ne olurdu dedi, hiç olmazsa sizin gibi müstesna zevata müsaade etselerdi."

Ahmet Celâleddin Efendi gülümsiyerek :

"— Kızım işin hikmet-i hafiyyesine (felsefesine) girişmiş olsam, senin idrakin müsait değil, yalnız şu kadarını hatırlatayım;" demişler ve kısaca şunu söylemişlerdi :

Değişen suret-i Hak'dır sanma gayrullah
Giyen de o, giydiren de...

PUTHANE Mİ, MESCİT Mİ ?

Üsküdar Mevlevîhanesi son postnişini Ahmed Remzi Dede Efendi, İstanbul'a geldiği vakit dostları sormuşlar:

"— Şehri nasıl buldunuz? Ne var, ne yok?.."

Dede Efendi Hazretlerinin cevabı hazır :

Puthane mi, mescid mi, disem bu şehr-i Stanbul
Ebruleri mihrab olacak bir hayli sa nem var.

MALTA SEFERİ VE

TURGUT REİSİN ÖLÜMÜ

Yazan : Ziya NURİ

Turgut Reisin Malta muhasarası sırasında alnına isabet eden bir taş parçası ile şehadetini tasvir eden bir gravür.

Akdeniz'de, Rodos Adasının batısında küçük bir ada vardır: Nisiros...

Nisiros Adası, hiçbir zorlama görmeden Osmanlı Türklerinin tabiiyetine giren ilk Akdeniz adasıdır. Gerçi Ege Denizinde Fatih'i metbu tanıyan birçok ada vardı: Tenedos, İmroz, Limni, hatta Midilli... Fakat bu adalar Çanakkale Boğazına yakın olduğu için, İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı hâkimiyetini kabul etmişlerdi. Nisiros Adası için böyle hiç bir zorlama olmamıştı. Adanın papası ve kocabaşısı kendiliğinden Osmanlı idaresi altına girmişler ve adanın ismini "İncirliada" olarak Türkçeleştirmişlerdir.

Tarihlerin mübhem rivayetlerine göre, Nisiroslular Haçlı korsanların tecavüz ve taâddilerine maruz kaldığı için bu yolu seçmişlerdir. Sebep ne olursa olsun, bilinen odur ki, İncirliada, Akdenizdeki ilk Osmanlı - Türk adasıdır.

Akdeniz'in doğu kenarında, bütün dinlerce mukaddes sayılan topraklar vardır: Kudüs ve dolayları gibi... Tâ Musevîlerden başlayarak Hıristiyanlar ve Müslümanlarca kutsal tanınan bu topraklar, müteassıp Hıristiyan Avrupanın hırsını kamçılıyordu. Yılın belirli zamanlarında Avrupadan Kudüs'e Hıristiyan hacılar gidiyor, bunlar dönüşte bin türlü uydurma masallar anlatıyordu. Anlatılan masallar arasında, Müslümanların Hıristiyanlara eziyet ettiği, Barbarların (!) pis (?) ayaklarıyla mukaddes toprakları kirlettiği ve buna benzer nice asılsız rivayetler vardı. Oysa, Hıristiyanlık dışında kalan bütün insanlar mütaassıp papazların zulmü altında inim inim inlemekteydi. Engizisyon mahkemeleri insafsızca işliyor, Sen Bartelmi geceleri tertiplenerek yüz binlerin canına kıyılıyordu. Böyle olduğu halde dünyanın en müsamahalı, en hoşgörür dini olan Müslümanlık, bir yığın iftiraya uğruyordu. Meşhur Haçlı Seferleri, gerçekte birer istilâ hareketi olduğu halde, din adına yapılıyordu.

★ ★ ★

Avrupa'nın en koyu Katoliklerinden olan sekiz ayrı devletten gönüllüler toplandı. Bu devletler şunlardı :

Papalık, Kastelya'lılar, Argon'lar, İngilizler, Fransızlar, Provans'lar, Overniya'lılar ve İtalyanlar. Bu milletlerin fedaileri bir tarikat kurdu ve kurulan teşekküle dinî bir ad taktı: Sen Jan (Hz. Yahya) Şövalyeleri. Rodos'u ele geçirdikten sonra burada "ALINMAZ" diye adlandırdıkları bir kale kurdular. Kalenin sekiz ayrı burcu vardı ve her burçta ayrı millet oturuyor, ayrı dil kullanılıyordu. Cümlesinin bağlı olduğu Baş Papaz'a "Gran Metr (Büyük Usta) diyorlardı. Bunlar, sözde kendilerini din

yoluna adamış Katoliklerdi. Gerçekte ise, âdi birer deniz haydutu idiler. Anadolu kıyısını basarak masum Türk köylülerini esir ediyor, harmanlarını yağmalıyor, sürülerini gasbediyordu. Ve bütün bu rezalet, din adına işleniyordu.

DEĞİŞMİYEN HEDEF

Haydut topluluğu, sekiz ayrı milletten kurulduğu için, (8) rakkamını uğur sayıyordu. Bu düşünceyle, Rodos'un yanında yönünde bulunan sekiz adayı zabtederek, akıllarınca, kutsal bir cumhuriyet kurmuşlardı. Bu adalar şunlardı :

Kos, Şimi, Herke, İleke, Leros, Kalminos, Alimiya ve....

Ve NİSİROS... Yani bizim İncirliada.

Gerçi Türkler, İncirliada'yı kılıç kuvvetiyle zabtetmemişler, Nisirosluların gösterdiği arzu kabul edilerek Osmanlı hudutları içine alınmıştı. Fakat, Sen Jan haydutlarının, velev ismen dahi olsa, Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan bir adayı zorla Rodos Cumhuriyetine katmaları, ülkede derin bir infial uyandırdı. Fatih'ten başlayarak Kanunî devrine kadar Rodosun zabtı ve Şövalye adı altında türlü mel'anet fırıldağı çeviren Sen Janlıların tasfiyesi, bütün Osmanlı Padişahlarının vaz geçilmez bir hedefi oldu.

Gene, tarihin dumanlı ve karanlık rivayetleri arasında şu husus bulunmaktadır :

Fatih, son seferini Rodos üstüne tertiplemişti. Ne çare ki, bunu öğrenen hususi hekimi Yakup Paşa, hükümdarı tedavi etmek maksadıyla zehirlemiş ve öldürmüştür. Yakup Paşa denilen Hekimbaşı, bir dönmeydi ve Rodoslulardan büyük ölçüde rüşvet alarak şövalyeler hesabına çalışmaktaydı.

RODOS'UN ZABTI

Nisiros'un (İncirliada) zabtıyla başlayan Türkiye - Rodos gerginliği hiç azalmadan 1522 yılına kadar sürdü. Bu tarihte Osmanlı tahtında Muhteşem İmparator Kanunî Sultan Süleyman oturmaktaydı. Rodos haydutları, sadece Nisiros'u ele geçirmekle kalmamış, İstanbul - Mısır yolunu da kapamıştı. Yavuzdan sonra bir Osmanlı Eyaleti haline gelen Mısırla, denizden muvasala temin etmek imkânı hemen hemen kalmamış gibiydi. Serdar Mustafa Paşa kumandasında 120.000 kişilik bir ordu hazırlandı. Donanmanın büyük amirali, serdarın adaşı olan Palak Mustafa Paşa idi. 4 Haziran 1522 de İstanbuldan yola çıkan Türk Donanması, o günlere kadar misli görülmemiş bir güçte idi. Bu gücün kısaca blânçosu şöyleydi :

Büyüklü, küçüklü 300 parça harp gemisi. 400 parça nakliye gemisi. Ayrıca top kayıkları ve ateş kayıkları... Donanma, kendi toplarından başka 450 muhasara topu, kırk kadar mancınık ve çok miktarda gülle, yuvarlak ve barutla yüklüydü.

Kanunî, karadan yola çıkarak Marmara kıyılarına geldiği vakit, öküz Burnu çıkarması yapılmış, Şövalyeler, içkaleye kadar sürülmüştü. Adanın fethini padişaha göstermek için içkaleyi zorlamıyorlar, etraftaki küçük adaları düşürmekle vakit geçiriyorlardı. Tabiî söylemeğe lüzum yoktur ki, ele geçirilen adalardan ilki, Nisiros, yâni bizim eski İncirliada'mız olmuştur.

Rodos Kalesinin muhasarası dört ay kadar sürdü. 10 Aralıkta, Gran Metr (Büyük Usta) kaleyi teslim etme teklifinde bulundu ve 20 aralıkta teslim sözleşmesi imza edildi.

Sözleşmeye göre, Şövalyeler on gün içinde adayı boşaltıp gideceklerdi. Gran Metr'in bir teklifi şiddetle reddedildi: Haydutların başı istiyordu ki, Rodos gemileri limandan açılırken gemileri Rodos Cumhuriyetinin bayrağını çeksin. Bu teklife karşı Türk Murahhas heyetinin verdiği cevap çok enteresandır :

"— Devletiniz mi kaldı ki, O'nun bayrağını çekmek istersiniz?.. Bu ne abes tekliftir! Ama, ille de bayrak çekip çıkarız, derseniz, size lâyık olanı kara bayrak çekmektir."

Bilindiği gibi, **"Kara Bayrak"** sadece kanun dışı korsan gemilerinin çektiği bayraktır.

Ağır bir yenilgiye uğramış olan Sen Janlılar, Türklerin bir ültimatom şeklindeki bu teklifine boyun eğdiler, Sen Janlılar Rodostan ayrılırken, mağlûpları götüren gemilerin tümü de kara bayrak çekmişti.

ŞARLKEN SAHNEDE

Veraset yoluyla Almanya İmparatorluğu ve İspanya Krallığı tacına konan Şarlken, önce Oruç Reis'in, sonradan Barbaros'un, Turgutça'nın Salih Reisin elinden zar ağlamıştı. Avrupanın yarısından fazlasını elinde bulunduran Şarlken'i, bizim Cezayir Ocaklıları adam yerine saymıyor, O'ndan sözederken sadece, **"İspanya Valisi Karlos"** diyorlardı.

Şarlken, Rodos Şövalyelerinin sahte şöhretine inanmıştı. Rodos elden gidince, Sen Janlıları kendi hizmetine aldı ve onlara kendi mülkü olan Malta Adasını bağışladı. Rodos kaçkınları Maltada yerleşecek ve Cezayirdeki Garp Ocağına karşı Kutsal (?) savaşlarını sürdüreceklerdi.

Şarlken, Sen Janlıların hiçbir başarısını göremeden 1558 de öldü gitti. Fakat, Türk Tarihçilerinin kaydettiği gibi **"Malta haydutlarının şerr-ü fesadı bir ân dahi eksik olmadı"**

Kanunî Sultan Süleyman, Akdeniz'in orta yerinde bir çıbanbaşı gibi duran Maltayı ele geçirmek, Şövalye adındaki deniz eşkiyasının kökünü kazımak niyetindeydi.

Bu münasebetle ada üzerine bir sefer tertip etti : Malta harekâtı, Vezir-i Âzam İsfendiyar Oğlu Mustafa Paşanın idaresinde yapılacak, donanmaya ise, Kaptan-ı Derya Piyale Paşa kumanda edecekti.

Bütün hazırlıklar ikmal edildikten sonra, Piyale Paşa idaresindeki donanma İstanbuldan ayrıldı. Bizzat Padişah Yalı Köşküne kadar inmiş, Akdenizi bir Türk gölü haline getirecek olan donanmasının Sarayburnundan geçişini seyretmişti.

"— BUYURUN İMDİ, FERMANIMIZI YAZSINLAR!"

Malta seferi başlarken Turgut Reis, Trablusgarp Beylerbeyi'ydi. Oldukça yaşlanmıştı. Bu mansabı, 1554 de Kanunî'den hemen hemen zorla almıştı. Padişah, selâmlığa çıkarken atının dizginlerine yapışmış :

"— **Saadetlü,** demişti, **Uğrunuza bunca yüzaklıkları ettik. Bize Trablus Sancağını sadaka edecektiniz. Yıllardır kapınızda bekleriz. Buyurun imdi, fermanımızı yazsınlar!"**

Turgut Reis sağı solu olmayan bir adamdı. Eline aldığı dizginleri bırakmıyor:

"— **Buyurun imdi, elbette ferman yazılsın!"** diye ısrar ediyordu.

Kanunî Vezir-i âzamına döndü :

"— **Turgut Paşam haklıdır,** dedi. **Buyurdum ki, hemen telhisi yazılsın."**

Bu suretle Turgut Reis hakkında ilk defa "PAŞA" deyimini kullanmış, kendisine Beylerbeyi'lik rütbesi verilmiş oluyordu. Turgut Paşa Trablus Valiliğinde 11 yıl kaldı ve Malta seferinde şehit olarak fâni âleme veda etti. Şurasını kaydetmek lâzımdır ki, Turgut Reis, "Beylik", "Paşalık" gibi unvan ve etiket peşinde değildi. Resmen taşıdığı Paşa sıfatını hiçbir zaman kullanmamış, kendisine daima "Reis" dedirtmişti. Bugün dahi meşhur olan Turgut adı Turgut Paşa değil, Turgut Reis'tir. Kendisi aslında Menteşe "Muğla" Sancağının fakir bir köyünde fakir bir ailenin soyundan gelmişti. Delikanlılık çağını çobanlıkla geçirmişti. Denize çıktığı günler, isimsiz bir tayfadan başka birşey değildi. O, büyük şöhretini, zekâsı, cesareti, savaştaki ustalığı ve bilgisiyle yapmış ünlü bir Türk Amiralıydı.

TURGUT REİSE HÜKÜM

Maltaya yollanan donanma, Sarayburnu'nu dönünce, Ana filodan üç parçalık bir filo ayrıldı. Bunlar hızla yol alan **"çektiri"** sınıfı gemilerdi. Gemilere Salih Reis kumanda ediyordu. Salih Reis, "Kazdağlı" lâkabıyla meşhurdu. Turgut'un eski silâh ve kader arkadaşıydı. Bir tarihte Korsika sularında yatarken Andrea Dorya'ya beraber esir düşmüşler, ikisi ayni anbarda üç yıl süreyle kürek çekmiş, sonradan Barbaros kendilerini kurtarmıştı. Kısacası Salih Reisle, Turgut Reis gerçek bir kader arkadaşıydı. Birbirlerini çok severlerdi.

Sarayburnunda Ana Donanmadan ayrılan Salih Reis, Turgut Paşaya Osmanlı Sultanının bir emirnâmesini götürmekteydi. Padişah bu emirnâme ile, Turgut'tan, Malta gazasına katılması-

mı istiyordu. Salih Reis Turgut'u Trablusta mı olur, Cerbede mi olur bulacak ve Sultanın emrini tebliğ edecekti. Turgut Paşaya gönderilen hüküm, **"Sen ki, Turgut Paşasın"** diye başlıyor, **"Donanmaya katılıp, Maltanın zaptına ikdam edip, gayret gösteresin, şöylece bilesin."** tenbihiyle son buluyordu.

Turgut, eski sefer ve kader arkadaşını karşısında görünce pek sevindi. İki candan arkadaş, eskiden olduğu gibi, samimi bir sohbete daldı. Salih Reis Turgut'a: **"Bre Menteşeli"** diye hitap ediyor, Turgut ise, Salih Reise **"Söyle Kazdağlı!"** diye karşılık veriyordu.

Padişahın gönderdiği hüküm okundu. Turgut Reis fermanı ayakta dinlendikten sonra: **"Semi'na ve âta'na!"** dedi. Bu deyimler, Arapçada **"işittim ve itaat ettim"** anlamına gelmekteydi. Kısa zamanda tedarikâtını gördü ve Piyale Paşa kumandasındaki Ana Donanmaya katıldı.

Gerçi, donanmanın resmî kumandanı Piyale Paşa idi. Fakat Turgut Paşa, gerek yaşta, gerek yolda, gerek bilgide Piyaleden ileri olduğu için istilâ kuvvetlerinin gerçek kumandanı Turgut'tu. Hatta Serdar Mustafa Paşanın bile adı geçmez olmuştu. Bütün idare, Menteşeli'nin elindeydi.

ÖLÜMÜ HAKKINDA İKİ RİVAYET

Donanma, 1565 yılı Haziran başlarında Lavaletta Limanına demirledi. Sen Janlıların en kuvvetli kalesi olan Sent Elmo Şatosu bu limanın hâkim bir noktasındaydı.

Turgut'un tertibiyle karaya önce hafif birlikler çıkarıldı. Bunlar köprübaşlarını ele geçirdikten sonra gemilerden ağır muhasara topları getirildi. Sent Elmo Kalesi devamlı bir ateş altına alındı.

Malta Adasının jeolojik durumu bam başkaydı. Bütün ada siyah "maltız" taşlarıyla kaplıydı. Yer yer "Tarih Öncesi" nden kalma mağaralar, dik kayalıklar, sarp uçurumlarla kaplıydı. (Not : Meşhur Destan Yazarı Homeros'un Odisea adlı kitabında geçen Ojijya Adasının Malta olduğu rivayet edilir.)

Bu itibarla, kale altına lâğım sürmek hemen hemen imkânsız gibiydi. Kale ise, topla tahrip edilemiyecek kadar sarptı. Muhasara, çıkışlar, mukabil atılışlarla bir hayli devam etti. İki taraf da canını dişine takarak çarpışıyor, Turgut Paşa, ilerlemiş yaşına rağmen, (O tarihte 80 yaşındaydı.) en ön safta çarpışıyordu.

Ölümü hakkında iki rivayet vardır :

Biri, kale altına sürülen bir lâğımın infilâkından kopan taşlarla, öteki kaleden atılan bir topun kopardığı taşlarla ama, iki halde de, kopmuş bir taş parçasının alnına isabetiyle şehit oldu.

İhtiyar deniz kurdu, alnından vurulmuş, ak sakalı kanlara bulanmış ve şehit olmuştu. Arkasında uzun ve şerefli bir mazi bırakarak ebediyete göçtü Turgut Reis (22 Haziran 1565). Naaşı, büyük törenle Trablusa nakledildi ve oraya gömüldü. Akdeniz, Oruç ve Hızır Reislerden sonra bir daha dul kalmıştı.

186 ncı ölüm yıl dönümünde

Ahmet Resmî Efendi ve ardındaki ibretler

Yazan : Cemal KUTAY

Ahmet Resmî Efendi (1700 - 1783).
(Bize kalabilmiş yedi eserinin her birinde, sadece yaşadığı devri değil, kendisinden sonra ülkenin başına gelecekleri bir bir söyliyebilmiş olmanın rahatı, amma onu anlıyamamış ve dinlememiş nesillerin gafletinin acısı içinde olan kişi.)

Ahmet Resmî Efendi, 1763 de Berlin sefaretinden döndüğü zaman, Padişah Üçüncü Sultan Mustafanın huzurunda, hayatının en acı ve çâresiz saatlerini geçirdiğini anlatır. Denilebilir ki Onsekizinci Yüzyılın birinci yarısında Osmanlı ülkesi içinde en samimî, en gönülden, en ibretli itiraf, bu aczi anlatan yakınmadır.

Daha sonra, Birinci Sultan Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarında o felâketli, ağır Kaynarca anlaşmasına, birinci murahhas olarak imza koymıya mecbur olan Ahmet Resmî Efendi bu derdini şöyle anlatır :

"— Çünkü Padişahımız Efendimize Prusya cânibini, Berlin şehr-i şehirini ve cümleten diyâr-ı küfrü bizim lisan ile anlatmak elbetteki mümkün değil idi. K u l l a r ı ki, bu devlet-i ebed müddete kavlim ve kalbim ile fek kabul etmez şekilde merbut idim ve Allah-ü Tealâ huzurunda doğrudan hânis olmamıya ahdeylemiş idim. Hakikati ifadeye azmeylesem dahi misâl verebilmenin gayr-ı mümkün olmasının acz-i mutlakı içinde çâresiz kaldım."

Ahmet Resmî Efendinin lisanı da devrine göre sadedir: Çünkü gördüğü ve uzun zaman kaldığı kendi tâbiriyle **diyâr-ı küfür**, yâni bugün Avusturya, Almanya, Fransa, İngiltere'de görmüş ve anlamış ki, devletin temsil edildiği aydın sınıfın dilini halk anlamaz ve kavramazsa hangi temel mesele vatandaşın vicdanında ve şuurunda yer edebilir? Bu tesir ile hem mümkün olduğu kadar sade dil kullanmıya gayret etmiş, hem de dünyanın **d e ğ i ş m e k t e** olduğunu ülkesinde söylemiye cesaret etmiş...

Şimdi izin verirseniz, içinde bulunduğumuz şu eylül ayının dördüncü gününde, ölümünün 186 ncı yıldönümü olan Ahmet Resmî Efendinin kişiliği üzerinde bazı hatırlatmalar yapalım...

Ahmet Resmî Efendi, 1700 senesinde Girit'te dünyaya geldi. Babası İbrahim Ağa adlı Timâr sahibi, aslı evlâd-ı fâtihân'dan olarak Tokat'tan gelmiş bir Türkmen soyu çocuğu idi. Ahmet, Girit adasının RESMO kasabasında dünyaya geldiği için, devlet hayatında ilerlediği devrede, doğduğu yerin adına izafetle RESMÎ lâkabını aldı.

83 yaşında, 1783 senesi dört eylülünde hayata gözlerini kapıyan Ahmet Resmî Efendinin Osmanlı tarih arşivine yeri doldurulmaz kıymette armağan ettiği ÜÇ EŞSİZ SEFARETNAME ile, o felâketler kaynağı KAYNARCA anlaşmasını baş delege olarak imzalamak bedbahtlığının hikâyesi olan **Hülâsat-ül-İtibar** adlı eseri, kendi devrine kadar

gelmiş geçmiş 64 Reis-ül-Küttâb, yani Hariciye Nazırının şahsiyetini ve devirlerini anlatan **Hadikat-ür-Rüesâ** adlı eseri ile, yine kendi zamanına kadar gelmiş geçmiş Darüssaâde Ağlarının şahsiyet ve fealiyetlerini derliyen **Hadikat-ül Kübera** adlı eseridir. Bunlardan hemen hemen hepsi, Batı dillerine çevrildi. Meşhur Hammer, Osmanlı - Moskof Harbinin safhalarını en ince bölümlerine kadar, hiç bir Osmanlı müverrihinde görülmemiş derinlikte anlatan bu eserleri Almancaya çevirdi. Altına koyduğu "hâşiye"ler, daha sonra yazdığı **Devlet-i Osmaniye Tarihi**'nin o devre ait kısımları için adetâ esas kaynak olmuştur. Hammer, öteki Osmanlı tarihçilerinin hiç birisine göstermediği değeri Ahmet Resmî Efendiye verir ve onun kısa cümleler içinde vardığı hükümleri adetâ tahlil eder. Aradan yüzyıllar geçmiş olmasına rağmen, Ahmet Resmî Efendinin anlattıklarından ibret dersleri almak için bizim yaşadığımız zaman, Hammer'inkinden daha başka da değildir!.

FRANSIZ RAHİBİNİN EN ÇALIŞKAN TALEBESİ

Ahmet Resmî Efendi çok küçük yaşında İstanbula gelmedi: Ömrünün onbirinci yılında, hayatının en büyük hadisesi oldu: Babası İbrahim Ağa, Girit'in devlet merkezi olan Kandiyede Gümrük Emini olmuştu. Burada, Fransız Katoliklerinin kurduğu Fransisken Manastır okulunda Per Fransuva adlı Rahibe gösterdiği kolaylıkla başlıyan dostluk, küçük Ahmed'in hayatında yepyeni ufuklar açtı: Gerçekten âlim, fâzıl, devrinin bilim dallarında üstad olan rahip, zeki, munis tabiatlı küçük Ahmed'i TALEBE olarak yanına aldı, kısa zaman da onu evlâdı yerine koydu, bütün bilgisini bu kavrayışlı Osmanlı çocuğuna aktardı. Yedi yıl sürmüş olan yetişme devri içinde Ahmet Lâtince, Fransızca, İtalyancayı mükemmel öğrenmişti. Bu zaman içinde Medrese tahsilini de ihmal etmemişti. Ondokuz yaşında iken babası onu, Cezair-i Bahr-i Sefid Beylerbeyi Tayyar Paşanın maiyetine verdirdi. Genç Ahmet, çevresindekilerin mahrûm olduğu bilgisine eklenmiş çalışkanlık ve ahlâkı ile Paşaya kendisini kısa zamanda sevdirdi, mühürdar'ı oldu.

Tayyar Paşa İstanbula döndükten sonra Ahmet Efendiyi, Reis - ül - Küttâp, yâni bugünün Dışişleri Bakanı olan Tavukçu zade Mustafa Efendiye takdim etti. 1733 de, yâni otuzüç yaşında iken Mustafa Efendinin kızı ile evlendi. Önce Bursa ve daha sonra Selânik'te devr-i teftiş vazifesini öylesine mükemmel başardı ki, Üçüncü Sultan Osmanın dikkatini çekti, huzura kabul edildi, denilir ki Üçüncü Osman ölmeden evvel, yerine geçecek olan veliahdı ve yeğeni Üçüncü Sultan Mustafaya, artık AHMET öz adının sonunda, doğduğu yere izafetle R E S M Î mahlası da olan genç devlet adamını tavsiye etmiş ve ona önemli vazifeler vermesini söylemiştir.

HABSBURGLARIN SARAYINDA

Üçüncü Sultan Mustafa, selefinin tavsiyesini unutmamış olacak ki, tahta çıktığı zaman, devrin âdeti gereğince Osmanlı mülkünün sahibi olduğunu dünya devletlerine bildirme vazifesinin en önemli safhasını, Ahmet Resmî Efendiye havale etti: Viyana ve Parise O'nu gönderdi.

Onyedi, onsekiz, hatta ondokuzuncu yüzyıllar içinde Osmanlı İmparatorluğunun çoğu zaman kötü ve dertli münasebetleri olan başlıca iki komşu devlet vardı: Habsburg Hanedânının idaresindeki Mukaddes Roma - Cermen İmparatorluğunun vârisi, ve Romanof sülâlesinin idaresindeki Rus Çarlığı...

Habsburg'lar, bugünkü Doğu Almanya'dan başlıyarak, İtalyayı da içine alan, tüm Macaristan ile bugünkü Çekoslavakya ve Polonyanın bazı bölümlerini de kavramış Avrupanın en büyük İmparatorluğuna sahib bulunuyorlardı. Bizimle, Bosna - Hersek'de, Bohemya'da hududları vardı. İkinci Viyana kuşatmamızdan sonra aramızdaki savaş, aralıklarla devam edip duruyordu.

Ahmet Resmî Efendinin, Üçüncü Sultan Mustafanın tahta geçtiğini haber verme devresinde Viyana tahtında, İkinci Jozef bulunuyordu. Mariya Terezzi'nin münevver oğlu, Avrupa Hanedânı arasında ilk defa **"Aydın Mutlakiyetçilik"** denilen ve elli sene sonra dünyayı sarsan Fransız ihtilâlinin ferd ve toplum hayatına getirdiği varlıkları kendi kafası içinde düşünmüş olmanın şerefine

Ahmet Resmî Efendinin seyahatnamesinde uzun uzun anlattığı Viyana Pazar'larında o günün hayatını anlatan bir gravür.. Osmanlı elçisi, kadın - erkek, bir toplumun umumî yaşama içinde vazifelenmiş ve birleşmiş olmasını, Batı'nın temellerinden sayar... Ne çare ki, ondan 186 sene sonra, bu ülkede hâlâ, aynı gerçeğin karşısına çıkanlar vardır!..

sahipti. O tarihte Batı'nın Paris'le beraber en büyük şehri sayılan Viyana'ya gelen Ahmet Resmî Efendi, âlim Hocası Fransız Cizviti Per Fransuva'dan dinlediklerinin anıtlaşmış varlıklarıyla karşı karşıya geldi ve denilebilirki bunlara sadece hayran kalmadı, onları sevdi de...

Nitekim, SEFARETNAME'lerinde gördüklerini sadece anlatan değil, onlara **hasret çeken** ve zaman zaman, kendisini tutamıyarak **"— Ah., Neden benim vatanımda yok?"** acısını duyurabilmiş olmanın edâsı da vardır. Unutmayınız ki, Ahmet Resmî Efendi bu ayrı görüşün sahibi iken, Patrona Halil adlı şakî ve şerîrin İSTEMEZÜK nârası o bedbaht, o muhterem Nevşehirli İbrahim Paşanın mezarsız kalmış cesedinin üzerinde, hâlâ, Sam rüzgârı hâlinde dolaşıyordu... Ahmet Resmî Efendiden yüz sene sonra, şair Ziya Paşa:

Diyâr-ı küfrü gezdim, beldeler, kâşâneler gördüm,
Dolaştım mülk-ü islâmı bütün vîraneler gördüm

diyebilmesi için, kendisini, Mustafa Fâzıl Paşanın altınları cebinde ve Londra'da olmanın rahat ve emniyeti içinde bulması lâzımgeldi. Ahmet Resmî Efendi ise, Habsburgların sadece saraylarının mermer eb'adını değil, içindeki kafaları anlatırken daha cesur ve daha açık oldu. Bu fark, şüphesiz ki bu söylenenleri kendisinden gayrılarının asıl anlamı ile kavrıyamıyacak kadar gerçeklerden uzak olmanın rahatlığının bedeli idi. Üçüncü Sultan Mustafanın tahta geçtiğini Habsburg Devletine bildirmek için giden Ahmet Resmî Efendinin asıl vazifesi, bu şeklî duyurmanın dışında ve çoook genişliğinde kaldı: Viyana'yı hâlâ ayakta kalmış plânı, sarayları, üniversiteleri, rasadhaneleri, lâboratuvarları, bilim merkezleri, kadın - erkek milletleşmiş ve cemiyetleşmiş topluluğu ile anlattı.

BÜYÜK FREDERİK'in YANINDA

Ahmet Resmî Efendinin Viyana yolculuğu on bir ay sürmüştü. O, İkinci Jozef'in Petersburg'a yaptığı ve esas gayesi Osmanlı İmparatorluğunun Avru-

padaki topraklarını Moskoflarla paylaşmak olan seyahatinden dönüşünü beklediği dört ay içinde, hemen hemen bütün Avusturya - Macaristanı dolaşmıştı.

Eğer ülkesini **değişen dünya**'ya yönelt mezse, daha çok şeyler kaybedeceğini kavramış olmanın acısı ile :

Yıkıluptur bu cihân sanma ki bizde düzele

diye feryâd eden Üçüncü Sultan Mustafa, Ahmet Resmî Efendinin anlattıklarını ibretle dinlemiş, kendisini devletin ileri mevkilerinde de deneme güvenini esirgememişti: O'nu, Maliye tezkerecisi Anadolu muhasebecisi yaptı, 1763 de de BÜYÜK ELÇİ olarak Berlin'e, Prusya kralı Büyük Frederik'in yanına gönderdi.

Ahmet Resmî Efendi, bugünkü Almanya'nın, daha açık tâbiri ile çağdaş Cermenliğin kurucusu olan, hakîm, âlim, fâzıl, şair, tarihçi, tabiatçı, sanatkâr Hükümdara âşık oldu. Bir tâcidarın bu meziyetleri içinde devrinin askerlik ilminde yenilikler yapacak büyük bir kumandan, sosyal ıslâhatı en köklü tedbirlerle ele alacak çapta devlet adamı da olabileceğini BÜYÜK Frederik'in şahsında gördü. Ahmet Resmî Efendi Berline gittiği zaman, Santa - Luci sarayında, antik İtalyan sanat eserleri arasında Fransız Ansiklopedistlerini, Prusya Kralı ile ilim ve sanat mübaheseleri içinde buldu.

Büyük Frederik'in Osmanlı sefiri ile görüşmesi sırasındaki mevzular, sadece Ahmet Resmî Efendinin sefaretnamesinde yer almakla kalmadı, bu bahisleri Büyük Frederik, hatıraları arasına alacak kadar değerli, hatta ibretli buldu. Hangisini anlatmaktan nefsinizi ve ibret duygularınızı mahrum edebilirsiniz bugün?... Meselâ, İlm-i Nücûm **(yıldızlara bakarak gelecekleri kavrama talih oyununa)** çok meraklı olan Üçüncü Sultan Mustafa **zâyiçe-i semavî (gök yüzündeki boşlukdan hüküm çıkarma)** mütehassısı istemişti Büyük Frederik'ten... Prut'ta sıkıştırılmış Moskof ordusunu bir fâhişe ile altın yığınları karşılığı salıvermiş olmanın aybının unutulmaz boşluğu altında olan Büyük Frederik, Osmanlı Padişahının bu isteğini, irtikâb edilmiş günah ile birleştirerek şu cevabı verdi :

"— Benim müneccimlerim, devlet adamlarım ve kumandanlarımdır. Eğer zat-ı şâhâneleri gelecek için doğru hükümler ve tedbirler bahsinde bunlara değer verirlerse kendilerine hizmete amâdeyim."

Ahmet Resmî Efendinin SEFARET NAME'sinde bu acı gerçekler, öylesine hazin üslûb içinde ve asıl mukayeseleri yapamamış olmanın çâresizliğine bürünmüş olarak sıralanır ki, O'nu, meselâ Hammer'in Almancaya çevirmesi yerine, bugünkü neslin anlıyacağı dille Türkçemize çevirip, çocuklarımızın önüne :

"— İşte.. Senin o hududları içinde güneşin batmadığı koskoca imparatorluğunun hakiki yıkılış sebepleri.. Al, oku, ve Cumhuriyetini aynı akibetten korumak için değişen zamanın kapını çalmasını bekleme!.." nasihatı ile verecek himmetimiz dahi yok..

SON YİRMİ YILLIK ÖMRÜ

Ahmet Resmî Efendi, 1763 de gittiği Berlinde, ondört ay kaldı, 1757 de Avusturya - Macaristana yaptığı yolculuktaki o güzel âdetini burada da tatbik etti: Bütün Almanyayı gezdi, oradan, Belçika sınırına, daha sonra Fransaya girdi, Osmanlı devletinin özel elçisi olarak değil de, bir dünya parçasını ibretle seyre gelmiş turist hüviyeti içinde dolaştı, gördü, kendi ülkesi ile kıyaslamalar yaptı ve, söylenebilir ki, o felâketler kaynağı Kaynarca muahedesini ülkesinin bozgunlar acısı olarak imzalamak için Rus Başmurahhası Potemkin'in karşısına otururken hiç de irkilmedi: Çünkü artık bütün bu olub bitenler Ahmet Resmî Efendi için bilmece değildi: Hepsi, değişmiş dünyanın şartlarını idrâkden mahrum kalmış bir ülkenin değişmez kaderi idi. Bu kaderin acılığı da, ihmaller, medeniyete göz kapamak yobazlığının bedeli idi. Neden şaşmalı idi? Ahmet Resmî Efendi **Hülâsat-ül-İtibar**'nda hepsini yürekden anlattı.

Ahmet Resmî Efendi, Büyük Frederik'in sarayında gördüklerini, Batı â-

leminin köşe - bucağında, bir **dünya düzeni** olarak idrâk edebilmenin şuuru ve ezgileri ile ülkesine dönmesinden sonra daha yirmi yıl yaşadı, bu zaman içinde devletin üst basamaklarında yetkili ödevler aldı: Sadaret mektupçusu, Çavuş Başı, Mutfak Emini, Tersâne Emini, Ruznamçe-i Evvel, Kethuday-ı Sadr-ı Âli oldu.. Bu vazifelerin günümüzdeki karşılığını anlatabilmek için sadece sonuncusunun zamanımızdaki yerini kaydedelim: Kethuday-ı Sadr-ı Âli'lik **İçişleri Bakanlığı** idi.

Hepsinde tam bir başarı gösterdiğini kendisi dahi söyliyemiyor Ahmet Resmî Efendi.. Nasıl söyliyebilir?. Âlim Cizvit Rahibi Per Fransuva'nın çocuk kafasına soktuklarını, II. Jozef ve Büyük Frederik'in ülkelerinde, halkın hayatına ve günlük varlığına girebilmiş eserler hâlinde gözleriyle görmüş, kulaklarıyle duymuş, kültürü elverişli vasatında değerlendirmiş Ahmet Resmî Efendinin çağının şartlarını ülkesinde tatbik edebilmesi mümkün mü idi? Bu acı kıyaslamalara rağmen nasıl olup da seksen üç yaşına kadar yaşıyabilmiş olması da mantığı rahatsız ediyor.. Amma bu nâsibeye de mazhar oldu. Arkasında, belki günün birinde, İmparatorluğumuzun **gerçek tarihi** yazıldığı zaman sağlam kaynakların başında sayılacak sekiz eser bırakarak, 4 eylül 1783 de, seksen üç yaşında hayata gözlerini kapadı. Üsküdarda Selimiyeye gömüldü.

Reklâm, işlerinizi saat gibi yürütür

REKLÂM VE TANITMA FAALİYETLERİNİZİ
yurt içinde ve dışında
EN ETKİLİ VE EN İSRAFSIZ ŞEKİLDE YÜRÜTMEK İÇİN
Kurumumuz hizmetlerinden faydalanınız

BASIN İLÂN KURUMU

Cağaloğlu, Türkocağı Cad. no. 1, kat: 3
Telefon: 27 66 00 - 27 66 01, İstanbul

(Basın : 6009)

Tarih — 391

Romanlara ve filmlere ilham kaynağı olan

ÇARIN GÖZDESİ KATYA

Rusya çarı II. Aleksandr, Katerina Dolgoruki adında genç ve güzel bir kıza tutulmuş, sonunda gizlice evlenmişti. Hem parlak, hem acıklı tarafları olan bu aşk macerası birçok romanlara ve filmlere konu olmuştur. Rus tarihinin uzmanlarından olan CONSTANTİN de GRUNWALD aşağıdaki yazısında size bu meraklı hikâyeyi anlatıyor.

Rus Çarı II. Aleksandr'ın gözdesi Prenses Katerina (Katya) Dolguraki.

I. Nikola'nın yerine Rusya tahtına çıkan Çar II. Aleksandr babası gibi boylu boslu, yakışıklı, pervasız tavırlı bir gençti. Anasından ise kendisine azbuçuk gevşek bir karakterle hassas bir mizaç geçmişti.

Daha gençliğinde, gönül maceralarıyla ana - babasını kaygılandırıyordu. Bir ara saraydaki nedimelerden Polonya'lı asil bir kız olan Olga Kalinovski'ye tutulup evlenmeğe kalkmış, fakat annesi çariçenin idareli tavrı ve sabrı sayesinde bu küçük aile dramı memnunluk verici bir sonuca bağlanmış; Aleksandr da zamanı gelince mensup olduğu hanedanının şanına daha lâyık bir izdivaç yapmıştı.

1838 de Avrupa'da yaptığı bir inceleme gezisi sırasında, genç Rus prensi prenses Maria von Hesse - Damstadt'a rastlamış, o günün akşamı da yaverlerine:

"— Ben ancak bu kızla evlenebilirim" demişti.

Onun böylece bir kıza tutuluvermesi hemencecik tenkidlere yol açmıştı: Bazı dedikoducular, genç prensesin gerçekten o prens ailesine mensup olmadığını, Baron Grancy adındaki mareşalin kızı olduğunu söylüyorlardı. Fakat bu hal, Aleksandr'ın duygularını değiştirmedi :

"— Prenses Maria'yı seviyorum, onunla evleneceğim," diye diretti. **"Ondan vazgeçmektense tahtımdan vazgeçerim."**

Babası Çar I. Nikola sonunda razı oldu, iki genç de 1841 yılının nisanında evlendiler.

İlk yıllarda Aleksandr, yaptığı seçim dolayısiyle pişman olmuş görün-

medi. Karısı gayet ciddi şeylere meraklıydı, kendisini hayır işlerine adamış durumdaydı. Saray halkı onun tavırlarını biraz kasılmış buluyor, fazla merasime düşkün olduğunu söylüyordu ama kocası onu çok sevmekte, bir dediğini iki etmemekteydi.

Aleksandr 2 Mart 1855 te Çar sıfatiyle Rusya tahtına çıktığı zaman ondan altı çocuğu olmuştu.

Fakat bu birbirini kovalıyan doğumlar ve Petersburg'un sert iklimi Çariçenin sıhhatini çabucak bozdu. Hekimlerin tavsiyeleriyle bir köşeye çekilen çariçe de kocasının yavaş yavaş kendisinden bıkmağa başladığını farketti.

II. Aleksandr Kırım savaşının en civcivli zamanında tahta çıkmış, babasından bir sürü gaileyi de devralmıştı. Sivastopol'da Rus ordusu yurt topraklarını güçlükle koruyabiliyordu. Devlet idaresi keşmekeş içindeydi. Halk gittikçe artan bir kaygı içindeydi.

Genç Çar Rusya'nın lehine olmıyan bir barış imzaladıktan sonra halkı memnun etmek için bir sıra tedbirler almağa başlamıştı. İlk olarak köylüleri kölelikten âzad etmiş, sansürü gevşetmiş, il idarelerine de geniş bir bağımsızlık vermişti. Adalet işlerini düzene sokmuş, en iyi batı örneklerine uygun bir adalet makanizması kurmağa çalışmıştı.

ÇARIN KATYA İLE KARŞILAŞMASI

Bazı kimseler onu büyük bir hürriyetçi diye alkışlamağa başlamışlardı bile. Aslında ise bu kendi halinde, yardımseven ve nazik adam havai tabiatliydi, kendine karşı olduğu kadar başkalarına karşı da vesveseliydi. Giriştiği ıslahat hareketi birkaç yıl sonra birdenbire duruverdi. Gerici çevrelerin karşı koymalarından korkuya kapılan Aleksandr, başladığı eseri yarıda bırakmış, böylece de aydınlarla üniversite gençliği arasında bir ihtilâl hareketinin ilk tohumlarını serpmişti.

Genç Çar bu yüzden hayal kırıklığı içinde ve şaşkın bir haldeydi. Kaygılarından ve sarayın resmî havasından kurtulmak ihtiyacındaydı. O arada yirmi yaşında güzel, akıllı bir kıza gönül vermişti, kızın adı Aleksandra Dolgoruki idi, kendisi prensesti. Fakat bilinmiyen sebepler yüzünden bu gönül macerası yarıda kaldı, genç kız alelâcele babası yaşındaki General Albedinski ile evlendirildi, General de hemen Baltık illerine genel vali tâyin edildi.

İşte tam o sırada Çar Aleksandr, hayatında kesin bir rol oynıyacak genç bir kızla karşılaştı. Onun da adı prenses Dolgoruki idi ama kendinden önceki prensesle hiçbir ilgisi yoktu. İki kız uzaktan uzağa hısım oluyorlardı sadece. Çar, yeni sevgilisine Petersburg'daki Devlet Parkında rastlamıştı. Katerina "Katya" Dolgoruki o sıralarda Smolny'deki kız enstitüsünü yeni bitirmişti. Bütün kibar aileler Devlet Parkına giderlerdi. O da böyle bir gezinti sırasında, parkta Çar'la karşılaşmıştı.

ON BEŞ YIL DEVAM EDEN GÖNÜL MACERASI

Genç kız birkaç ay sonra, 1866 yılının temmuzunda Çar'ın metresi oldu. Katerina - yahut Katya - Dolgoruki sonradan :

"— Çar daha o gün bana, seni Tanrı huzurunda meşru karım sayıyorum, ilk fırsatta da seninle evleneceğim, dedi," demişti.

Bu gönül macerası Çar'ın ölümüne kadar, tam on beş yıl sürdü. Bunun hakkında pek bilgi sahibi değiliz. Günün tarihçileri, hükümdarı ilgilendiren böyle bir olaydan sözetmekten sakınmışlardı. Sonradan iktidara geçen Bolşevikler ise Çarların özel hayatlarına hiçbir ilgi göstermemişlerdi. Ancak, öğrenebildiğimize göre bu gönül macerasının başında Katya haftada üç dört defa Kış Sarayına giderek anahtarını hep yanında taşıdığı küçük bir kapıdan içeriye giriyordu. Fakat dedikodular alıp yürüdüğü için ailesi genç kadını Napoli'ye götürdü. Katya burada kısa bir süre kaldıktan sonra 1867 yılının haziran ayında Paris'e gelerek Çar'la buluştu. Basse - Rempart sokağında, yabancı gözlerden uzak bir konakta oturuyor,

her akşam da Çar'la buluşmak için Elysees Sarayına gidiyordu.

Katya Petersburg'a dönünce yengesinin yanında oturmağa başladı. Kendi uşakları, atları, arabaları vardı. Çar Çarskoyeselo'ya, Peterhof'a, Livadia'ya gidince Katya da oralarda bir köşk kiralıyordu.

DÜNYANIN EN TATLI, EN GÜZEL KADINI..

Çarla sevgilisi Katya arasındaki bağ kesin bir hal almıştı ama yine de gizliydi. Genç kadın Çariçenin nedimeliğine tayin edildiğinden, zaman zaman kabul törenlerinde görünüyordu ama hiçbir zaman ziyafet davetlerini kabul etmiyor, tiyatro, konser gibi umumi ve kalabalık yerlere gitmiyordu.

Çar Aleksandr dünyanın en tatlı kadınını bulduğuna inanmaktaydı. Gerçekten, Katya sedef tenli, kestane rengi saçlı çok güzel bir kadındı. Yüz çizgileri muntazam, ağzı biçimliydi. Saf bakışları insanın içine işliyordu. Fakat ne yazık ki ölçüsüzdü, pek akıllı değildi: Çar'ın gayet yakın sırdaşıydı ama hiç de ona çıkar gütmez, yerinde öğütler verecek çapta değildi.

Çar'ı tanıdığı sırada henüz yirmi yaşına girmemişti. Çar ise kırk yaşlarında vardı. Üstelik iktidarın kaygıları onu çabucak yıpratmıştı.

Rusya o sıralarda büyük bir keşmekeş içine giriyordu. Rastgele alınan ceza tedbirleri ise genel hoşnudsuzluğu arttırmaktan başka sonuç vermemekteydi. Devlet idaresi daha ıslah edilir edilmez çözülmeğe başlamıştı. İhtilâl tehlikesi, korkunç bir heyula gibi başkaldırıyordu. Seçkinler, aydınlar arasında bir gençler grupu türemişti. Bunlara, Turgenyev'in bir romanından alınan deyimle **"nihilistler"** deniyordu. Hepsi köy komünleri ve cumhuriyetçi federalist bir sistem kurulmasından yana idiler.

HER AN ÖLÜMÜN TEHDİDİ ALTINDA

Nihilistler geniş bir kampanyaya girişmişler, köylüleri aydınlatıp gerçek kurtuluş yolunu onlara göstermeğe çalışıyorlardı. Fakat mujik'ler bu saçı sakalı birbirine karışmış şehirli gençlerin gelip tumturaklı nutuklar çekişlerini hayretle karşılıyorlardı. Sonradan başları derde girmesin diye, bunları hemen polise teslim etmeğe başladılar. Umudları böylece boşa çıkınca, bu kendilerinden geçmiş ihtilâlciler tehiş usullerine başvurup doğrudan doğruya Çarın canına kasdetmeği tasarladılar.

Yıllar yılı Aleksandr her an tehdit altında, ölüm korkusu içinde yaşadı. Bu şartlar altında Katya'nın aşkı onun için tek sığınaktı. Kendini bu sevdaya gittikçe daha fazla kaptırması ve çevsinde söylenebilecek sözlere aldırış etmemesi, iradesinin gevşemeğe başladığını göstermekteydi.

1872 yılının mayıs ayında Katya Dolgoruki bir oğlan doğurdu. Bu olay büyük gizlilik içinde geçsin diye, Çar şöyle bir karar vermişti: İlk doğum sancıları başlar başlamaz Katya Kışlık Saraya gelip I. Nikola'nın özel idaresine yerleşecekti. Zaten iki sevgili de ötedenberi burada buluşmaktaydılar.

Fakat bu sır uzun süre gizli tutulamadı. Hâdise Çar hanedanında olduğu kadar aristokrat ailelerde de öfke ve üzüntü yarattı. Kimse bu kendi gelen entrikacı kadının yükselmesini, sivrilmesini istemiyordu ama Çariçenin çok kötü olan sağlık durumuna bakarak herkes: "Sakın bu kadın günün birinde Çar'ın meşru eşi olmasın?" diye gaygılı kaygılı soruşturmaktaydı.

KANLI SUİKASTİN TOHUMU ATILIYOR

Ertesi yıl Çarın gözdesi bir çocuk daha doğurunca hoşnudsuzluk büsbütün arttı. O andan itibaren de Çarın oğlu olan Grandük Aleksandr'ın çevresinde (ki o da sonradan III. Aleksandr adıyla tahta çıkmıştır) bir çeşit gizli ihtilâlci komite türedi. Bu hareket hem Çarın az - çok hürriyetçi davranışlarının, hem de artık herkesin gözü önünde olup biten uygunsuz hareketlerinin aleyhindeydi.

Aristokratlar arasında beliren bu hoşnudsuzluk, halk tabakasından olan

Çar II. Aleksandr'ın 13 Mart 1881 günü bombalı bir suikasta uğrayışını gösteren temsili resim.

ihtilâlcilerin de ekmeğine yağ sürdü. Petersburg sokaklarını 1 Mart 1881 günü kana bulayacak olan suikastin tohumu da böylece, daha o günden atılmış oldu.

Dört yıl önce, Aleksandr, Osmanlı İmparatorluğu ile savaşa tutuşmuştu. Savaş alanından Katya'ya ateşli aşk mektupları gönderiyordu. Cepheden daha yorgun, bitkin halde dönmüştü. Gözleri donuk, beli büküktü. Katya'ya her zamandan daha çok ihtiyacı vardı. Çok geçmeden onu Kışlık Saraya yerleştirdi.

Çariçenin dairesi kocasınınkinin yanındaydı. Çok geçmeden o da kiminle komşuluk ettiğini anladı. Fakat hiç ses çıkarmaksızın bu yeni imtihana da göğüs gerdi.

Zaten kederden bitkin haldeydi. Verem hastalığı ciğerlerini kemiriyordu. Haysiyetini korumak kaygısıyla daha kibirli, daha yanına varılmaz bir hal aldı. 1880 de de ölüm, onu çekmekte olduğu bütün acılardan kurtardı.

SUİKASTÇİLER İŞİ AZITIYORLAR

O yüzyılın başından beri Rus çarları özel hayatlarının üzerine kalın bir perde gererek rezaletleri önlemenin yolunu bulmuşlardı. Fakat Çar Aleksandr aynı şeyi yapacak kadar kuvvetli bir karaktere sahip değildi. Gözdesini Kışlık Saraya yerleştirerek dedikoduculaların ağzına durmadan çiğniyecekleri bir sakız vermişti.

Fakat Çar bununla da yetinmedi. Çariçenin ölümünden bir ay sonra gözdesiyle gizlice evlendi. Ona da, çocuklarına, torunlarına da Yuriyevski prensi unvanını verdi.

Petersburg salonlarında dedikodu gırla gidiyordu. Daha şimdiden, Katya'nın yakında çariçeliğe yükseleceğinden sözediyorlar: "Görürsünüz bakın: Tahtın vârisleri de onun "piç" leri olacak," diyenlere rastlanıyordu.

Beri yandan suikastlar birbirini kovalamakta, tethişçiler Kışlık Sarayının bir kısmını bomba ile yıkacak kadar işi azıtmaktaydılar. Bir taraftan da Devlet idaresini elinde tutanlar arasında gizli bir çatışma alıp yürümüştü. Sert tabiatlı olanlar bu gibi hareketlerin şiddetle bastırılmasını istiyorlar; mutedil kişiler ise aşırı unsurları safdışı edecek cüretli ıslahata girişilmesi gerektiğini savunuyorlardı.

ÇAR YİNE YARIM TEDBİRLER ALIYOR

Çar Aleksandr her zaman yaptığı gibi, ikisinin ortası bir yol tutturdu. 27 Şubat 1887 de "Toplum Düzenini Koruma Yüksek Komisyonu"nu kurarak ona çok geniş yetkiler verdi. Komisyon başkanlığına da Ermeni asıllı, iyi

bir general olan, ilerici fikirleriyle ünsalmış Kont Loris - Melikov'u getirdi.

Zeki ve ölçülü bir adam olan Kontta hem ülkücülük, hem Makyavelcilik vardı: Bu yüzden en cüretli tedbirleri almaktan çekinmedi. Çarlık Kançelaryasının üçüncü şubesini bir kalemde lâğvediverdi: Zabıta ile ilgili bütün yetkiler bu şubede toplanmış bulunmaktaydı.

Sonra da memlekette demokrasinin ilk tohumlarını ekmeğe kalkıştı: İl meclisleri tarafından seçilecek temsilcilerin aracılığı ile, bütün millet kanunların hazırlanması işine katılabilecekti.

Bazıları bu yeni politikaya Katya'nın ilham kaynağı olduğunu ileri sürdüler. Hatta çok rağbet gören bir filmde de bu düşünce belirtildi. Aslında ise Katya ne gerici, ne hürriyetçi idi. Kafasının almadığı bu anayasa tasarılarından çok kocasını, çocuklarını, mücevherlerini düşünüyordu muhakkak. Buna karşılık Loris - Melikov'un Katya'ya hulul ederek ona daha ihtişamlı bir yaşayış vaadedip güvenini kazandığı iddia edilebilir.

ÖLÜM ÇARIN ÜZERİNE KANADINI GERİYOR

Her ne olursa olsun halk nazarında Katya bir suç ortağı sayılıyordu ve tethişçiler kesin darbeyi indirmeğe hazırlanırlarken, kibar salonlardaki hınç ve öfke de son hadde ulaşıyordu. Facianın son perdesi yaklaşmaktaydı.

12 Mart 1881 günü akşamı Çar Loris - Melikov'u kabul etti ve yayınlanacak bir bildiri ile mutabık olduğunu ona söyledi. Bununla bütün millete, Çarlık Kurulunda temsilci bulundurulabileceği haber verilecekti. Ertesi 13 Mart günü kilisedeki âyinde hazır bulunduktan sonra Çar Mihail Sarayının manejine giderek muhafız kıtalarının geçit töreninde hazır bulundu. Günlerden pazardı. Başkentte hükümdara karşı yeni bir suikast hazırlandığından sözediliyordu ama Çar bu söylentilere aldırış etmedi.

Katya saraydan çıkmaması için Çara çok yalvarmıştı ama nafile. Çar : **"Merak etme, dönüşte seninle Yazlık bahçede sâkin bir gezinti yaparız. İlk defa seninle orada tanışmıştık hani,"** dedi. Fakat daha o anda ölüm Çarın üzerine kanadını germişti..

Çar dönerken hemen daima tenha olan bir rıhtım boyunca tethişçiler pusu kurmuş, onu bekliyorlardı. Çarın arabası tam uzun saçlı bir delikanlının önünden geçtiği sırada adam elindeki paketi atların ayaklarına doğru fırlattı. Paket yere düşer düşmez büyük bir gürültü ile beraber koyu bir kar ve duman bulutu yükseldi.

İKİNCİ BİR BOMBA PATLAYIVERİNCE...

Çara bir şey olmamıştı ama maiyetindeki kazaklardan ikisiyle küçük bir çocuk yerde yatıyorlardı. Aleksandr korkusuz bir eda ile onlara doğru yürüdü. iki metre ilerisinde meçhul bir adam rıhtımın korkuluğuna dayanmış duruyordu. Aynı anda o da Çara doğru bir bomba fırlattı. Bu seferki bomba yerini bulmuştu. Yüzü yara - bere içinde olduğu halde, Çar Aleksandr yere yuvarlandı. Harmanisi sırtından fırlamış, bacakları parçalanmıştı. Bol miktarda kan kaybediyordu.

Can çekişen hükümdarı saraya getirdiklerinde Katya herşeyden habersiz, şapkasıyla mantosunu giymiş, gezintiye çıkmak için kocasını bekliyordu.

Katya felâket haberini öğrenir öğrenmez koştu, Çara ilk yardımı yaparak şakaklarını eterle ovdu, ona oksijen verdi, hatta cerrahlar bir türlü dinmek bilmiyen kanı durdurmak için yaralının bacaklarını bağlarlarken onlara yardım bile etti. Kocası son nefesini verdiği zaman da gözlerini o, kendi eliyle kapadı.

Böylece, Katya'nın çariçe olmak hulyası mahvolmuştu. Kara peçeler altında gidip kocasının tabutu önünde dize geldi, uzun uzun dualar etti...

Az zaman sonra Katya Rusya'nın başkentinden ayrıldı, Fransa'nın Güneyinde bir yere yerleşerek uzun yıllar orada dünyadan elini eteğini çekmiş bir halde, hatıralarıyla başbaşa yaşadı, 1922 de de hayata gözlerini yumdu.

Çeviren: S. Tiryakioğlu

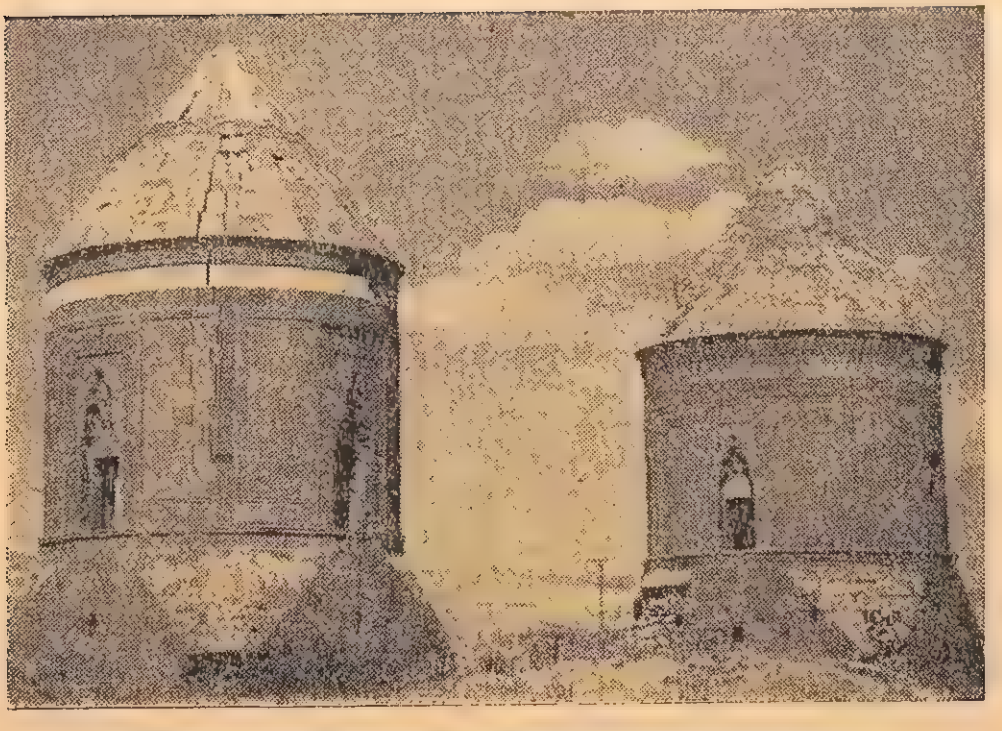

Ahlat'taki Orta Çağdan kalma kümbetlerden ikisinin bugünkü hali.

Tarihî ve mimarî eserlerile

AHLAT

YAZAN : ERDEM YÜCEL

Anadolu'nun doğusunda bulunan Ahlat üzerindeki ilk yerleşmeler çok eski çağlara inmektedir. Ancak Tarih ve Sanat Tarihi yönünden çok önemli bir yeri olan bu bölgede birkaçı müstesna, esaslı arkeolojik araştırmalar yapılamamıştır. Bu topraklarda yaşamış kavimler ve yetiştirmiş olduğu sanatçılar, şehrin ismini tarihde daima bahsettirmiştir. Ciddî bir araştırma süzgecinden geçirilmesi gereken bölgede, günümüze kadar ayakta kalabilen tarihî yapı ve bunun yanı sıra mezar mimarisi bilhassa ilgiyi çekmektedir.

Bitlis vilâyetinin Nemrut dağı ile Van gölü arasındaki sahada kurulan Ahlattan İslâm Ansiklopedisi şu şekilde bahsetmektedir: **"Bugün eski Ahlat şehri tamamiyle metrûk ve gayr-ı meskûndur. İki kilometre şarkta kurulan yeni şehir, gölün sahillerine kadar uzanmakta olup, Van vilâyetine tâbi bir kaza merkezidir. (Nüfusu 3000)"** (1) Kaamûs'ul A'lâm da Ahlat hakkında şu satırları kaydetmektedir : **Bitlis vilâyetinde Van gölünün şimali-garbî sahilinde kaza merkezi bir şehir olup 4000 ahalisi vardır. İki surla çevrilidir, bir kalesi vardır. Eski şehir, şimdikinin yarım saat uzağında bir tepenin üzerinde bulunuyordu. Hârabeler el'an mevcuttur."** (2)

Tarihî çağlarda her şehrin olduğu gibi, Ahlat'ın da ismi mahallî bir efsane ile ilgilidir. Buna göre vaktiyle buralarda yaşayan hükümdarın, güzelliği

(1) **Ahlat maddesi, İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1960, C. 1, s. 161.**

(2) **Şemseddin Sami, Kaamûs'ul A'lâm, İstanbul 1306, C. 1, s. 46.**

ile ün salmış bir kızı varmış. Fakat bir gün tedavisi imkânsız ağır bir hastalığa tutulmuş, babasının başvurmadık hekim bırakmamasına ve bütün ihtimamına rağmen kurtarılamıyarak hayata veda etmiştir. Lat isimindeki kızın ölümü karşısında son derece teessüre kapılan baba, onun özlemini her an **"Ah! Lat, Ah! Lat"** kelimeleri ile ifade etmiş, zamanla bu iki kelime halk dilinde birleşerek şehrin ismini meydana getirmiştir.

İLK YERLEŞME

Ahlat üzerindeki ilk yerleşmenin başlangıcı hakkında kesin bir şey söylenememekle beraber, bunu M. Ö. 900 - 600 arasında tarihlendirmek doğru olacaktır. İlk defa 1828 - 1829 da F. E. Schultz, 1856 da Layard, 1898 de W. Belck ve nihayet 1916 da Marr tarafından yapılan araştırmalardan elde edilen kitâbeler, M. Ö. 900 - 600 arasında bu bölgede Urartu'ların yaşamış olduğunu ortaya koymaktadır.

Eski çağlarda Urartulardan sonra burada Asurlar ve kısmen Bâbiller hüküm sürmüş, M. Ö. VIII. yüzyılda Persler, M. Ö. IV. yüzyılda da Büyük İskender şehri ele geçirmiştir. İskenderin ölümünden sonra - kısa bir süre için de olsa - Ahlat, Selevkoslara tâbi olmuş, sonra Partların eline geçmiş ve zamanın en hareketli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bundan sonra küçük Asyayı ellerine geçiren Roma İmparatorluğu, hudutlarını doğuya uzatınca, Ahlat onların hâkimiyeti altına girmiş ve ismine **"Hilyat"** denilmiştir. Bunu takip eden yıllarda Ahlat bir ara İranlıların, bir ara da Ermeni krallığının eline geçmiş ve Ortaçağın nüfusu en kalabalık Ermeni şehri olmuştur.

M. S. VII. yüzyılda Ahlat, Halife Ömer zamanında, kumandanlarından Ayaz İbn-i Ganem tarafından Bizans'ın idaresindeki Hıristiyan derebeylerinden zaptedilmiştir (3). Daha sonraları Bizansın ve Arapların hâkimiyeti altına giren şehir, Halife Mütevekkil zamanında birtakım karışıklıklara sahne olmuş, o sıralarda vali Yusuf Bin Mehmet, patriği Bağdat yakınlarına sürmüş ve buna gücenen yakınlarından biri tarafından da öldürülmüştür. Valinin katledilmesi üzerine Abbasiler, kuvvet göndererek şehri yeniden düzene kavuşturmuşlardır.

BÜYÜK SELÇUKLULAR DEVRİ VE SONRASI

XI. yüzyılda Anadolu, Büyük Selçuklular tarafından fethedilmiş ve Ahlat da bir nevi idare merkezi olmuştur.

Ahlat, Selçuklular zamanında büyük bir gelişme göstermiş, nüfusu 50.000'e yükselmiştir. Ayrıca Malazgirt meydan muharebesinde Alpaslan'ın kuvvetlerine buradan 20.000 kişinin katıldığı da belgelerle ispatlanmıştır. Daha sonraları XIII. yüzyıl sonunda Bilecik yöresinde devlet kuran Osmanoğullarının atalarının da ilk defa buraya yerleştikleri zannedilmektedir. Orta - Asyadan kopup Söğüt'e kadar ilerleyen Osmanlıların bir önceki kuşağını meydana getiren Oğuzların Kayı kolunun kısa bir süre Ahlat'da yaşadıkları ve daha sonra batıya yöneldikleri hakkında bazı söylentiler vardır. O zamanlar Kayı kolunun başında Ertuğrul Gazinin babası Gündüz - Alp'ın (4) bulunduğu ve doğudan batıya olan bu ilerlemenin başlıca sebebinin Moğollar olduğu zannedilmektedir.

Diğer taraftan, öğrendiğimize göre; **"Büyük ve kalabalık bir aşiret olan Karakeçililer, Oğuz Türklerinin Kayı boyuna mensup olup, bunların bir kısım oymakları Moğolların baskı ve saldırışları üzerine Ertuğrul Bey ile beraber Horasan - Azerbeycan - Ahlat yoluyla Anadoluya gelmişlerdir."** (5)

XV'nci yüzyılda Akkoyunluların önemli merkezlerinden olan Ahlat, Uzun Hasan'ın ölümünden sonra meydana gelen karışıklıklar sırasında epeyce zarar görmüş; Uzun Hasan'ın oğlu Maksut burada bağımsız bir hükümet kurmuştur.

---

(3) Abdürrahim Şerif, Ahlat Kitâbeleri, İstanbul 1932, s. 35.

(4) Ertuğrul Gazi ile babası Gündüz-Alp, Karakeçili aşiretine mensup olup aynı zamanda da bu aşiretin başbuğları idiler.

(5) M. Şakir Ülkütaşır, Eski devirlerde Ertuğrul Gazi töreni, "Türk Kültürü" Ankara 1967, S. 51, s. 195.

Onüçüncü Yüzyıl Türk taş işçiliğinin zengin örneklerinin bulunduğu Ahlat Kadılar mezarlığındaki mezar taşları.

Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail'i Çaldıran savaşında yenmesinden sonra da tamamen Osmanlı topraklarına dahil edilmiştir.

Orta çağda kendisinden daima bahsettirmiş olan Ahlat'a 1046 yılında gelen ve ondan sonra Bitlis'e, daha sonra da Erzen ve nihayet Meyyafarikin ile Amid şehirlerine uğrayan İran şairi Nâşin Husrev bu şehirler hakkında bilgi vermektedir. Büyük Türk taarruzundan bir yıl evvel bu seyahati yapmış olan şâir, Ahlat'ta Arapça, Farsça ve Ermenice olmak üzere üç dil konuşulmakta olduğunu kaydetmektedir. (6)

AHLAT'IN MİMARİ ESERLERİ

Sanat tarihi yönünden çok değerli eserler veren Ahlat, Ortaçağda en parlak devrini yaşamıştır. Bu devrin eserlerini, başta türbeler olmak üzere, camiler, - ayrı bir çalışma konusu olarak - mezar taşları, mahzen, sarnıç ve mağaralar teşkil etmektedir. Eserler Ahlat'ın mahallî karekterini aksettiren kırmızı taştan yapılmış ve bu taşlar özel birtakım âletlerle işlenerek çeşitli motiflerle süslü örnekler meydana getirilmiştir. Bugün bütün azameti ile ayakta duran bu eserler, Ahlat'ı turistik yönden olduğu kadar sanat tarihi bakımından da ilgi çekici bir merkez haline getirmektedir.

Ahlat'ta bugün Ortaçağdan kalma, çatıları konik ve pramidal, zemin plânları ise daire veya köşeli olan kümbet denilebilecek (7) türbelere rastlanmaktadır. XIII ve XIV'ncü yüzyıllarda inşâ edilmiş olan bu türbeler, Selçuklu mimarisinin en zengin ve en iyi muhafaza edilmiş olarak günümüze gelebilen eserleridir. Yeteri kadar incelenmemiş olan bu kümbetler, Ahlatta yaşamış çeşitli Türk hükümdarları tarafından yaptırılmıştır. (8)

---

(6) Mükrimin Halil Yinanç, Bitlis maddesi, İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1961, C. 2, s. 662.

(7) Celâl Esat Arseven, "Eski Türk kurganlarının bir nev'i demek olan bu mezar kulelerine kümbed isminin verildiğini ve bu sözün tümsek anlamına gelen toprak yığınlarına ve mezarlar üstündeki toprak kabartılarına verilen tümbe kelimesinden geldiğini" kaydetmektedir. Bk: C. E. Arseven, Türk Sanatı Tarihi, C. 1, s. 138.

(8) Bu kümbetler hakkında kısa da olsa bk. A. Kabriel, Voyages archéologiques dans l'Turquie Orientale, Paris 1940, s. 241 - 251; Arapça kitâbeleri için bk: Abdürrahim Şerif, Aynı eser.

Anadolu Selçuklu türbeleri, İrandaki Büyük Selçuklu türbelerinin bir bakıma devamı olmakla beraber bunlardan Ahlat'da karşımıza çıkanlar bazı bakımlardan ayrı karekter göstermektedirler. Bu arada şunu da belirtmek yerinde olur ki, Anadolu'da genellikle sekiz veya oniki köşeli olan türbelere karşılık Ahlattaki örnekler yuvarlak gövdelidir. Bu türbelerin hepsinin birleştiği nokta, üzerleri külâh veya pramidal olan yapıların biri ölünün gömüldüğü mahzen, diğeri de içinde mihrabın bulunduğu ikinci kattan meydana gelmiş olmalarıdır. Üzeri tonozla örtülü mahzen kısmına taş bir merdiven ile inilir ve ölü mumyalanarak burada bir lâhid içerisine konurdu.

KÜMBETLER

Selçukluların Anadoluya gelişinden sonra yapılan eserler arasında yer alan kümbetlerden bilhassa Ahlattakiler ayrı bir gurubu meydana getirmektedir. Bunlardan Ulu Kümbet veya Usta Şağird (1273), Hasan Padişah (1275), Buğutay Aka (1281) türbeleri yuvarlak gövdelidirler.

Ahlattaki bu türbelerden Emir Bayındırınki 1491 tarihli olup, üst kısmının yarısı sütunlar ve kemerlerle güneye doğru açılmış orijinal bir kümbet şekli göstermektedir. İstanbulda Sultan Ahmet meydanındaki Alman Çeşmesi ile aradaki benzerlik, ilk bakışta göze çarpmaktadır. (9) Ayrıca bu kümbetin yanında yine Emir Bayındır tarafından inşâ ettirilmiş bir mesçit vardır ki, kitâbesinden Baba Can isminde bir mimarın eseri olduğu anlaşılmaktadır.

Ulu kümbet veya Usta Şağird ismindeki türbenin bilhassa dışı, ilgi çeken bir görünüşe sahiptir. Türbenin kitâbesi olmamakla beraber, kuzey doğusunda bulunan ve bugün ortadan kalkmış olan 1273 tarihli Sâdi Ağa türbesine üslûp bakımından benzemesi, Ulu Kümbetin de bu tarihlerde yapılmış olduğu ihtimalini hatıra getirmektedir. (10) Kümbetin yuvarlak gövdesinin üst kısmını çevreleyen ayet firizi, kabartma silmeler, üstüste sıralanmış değişik kompozisyonları olan panolar, ona ayrı bir görünüş kazandırmak tadır. Ahlat'da ismi bilinebilen diğer kümbetler şunlardır : Küçük Kümbet, Hasan Padişah Kümbeti, Hüseyin Timur, Erzen Hatun, Şehit İsmail, Alimoğlu, Emir Ali, Mirzabey ve Hacı Nine.

Bunlardan bilhassa Hasan Padişah kümbetinin, Erzurumlu muallim Abdürrahim Şerif'den öğrenildiğine göre dikkat çekici bir hikâyesi vardır. (11) Arif Efendinin yazma "Ahlat" risalesi, yerli ihtiyarlar ve Evliya Çelebi'nin belirttiğine göre; Kümbetin içerisinde oldukça iri vücudlu, gür sakallı, sargılara sarılmış, Hasan Aka'nın tabut içerisinde mumyası, karşısında elinde asası ile ayakta duran kadife elbiseli vezîri varmış. Fakat ne yazık ki, Evliya Çelebinin gördüğünü kaydettiği bu mumyalar, H. 1324 (M. 1906) yılında yakılan bir adak mumu ile yanmıştır.

Ahlatta kümbetler kadar önemli bir başka konu da mezar taşlarıdır. Yüzlercesi toprak üzerinde ayakta duran ve belki ondan daha fazlası toprak altında yatmakta olan bu eserler, Türk plâstik sanatının zengin örnekleridir. Genellikle 1203 - 1300 M. yıllarına tarihlendirilen bu taşlar, üzerlerine kabartma olarak işlenmiş geometrik bezemeler, lotüs, palmet örnekleri ve taş işçiliğinin en yüksek noktasına çıktığı yazı firizlerile görülmeğe değer güzelliktedir. Her mezar, sahibinin özellikle âlim, devlet adamı, sanatkâr ve hâkim olmaları, Ahlatlıların savaşçı oldukları kadar kültürlü ve ilme değer veren insanlar olduğunu göstermektedir. Mezar taşlarının üzerinde durulması gereken bir başka nokta da, kitâbelerde eski Türk isimlerinde sık sık rastlanılan "Aka" isminin görülmesidir. Şu halde İslâmiyetin, dolayısıyla Arapçanın Anadoluya etkisine rağmen Ahlatlılar, diğer şehirlerin aksine öz Türkçelerini kaybetmiyerek kendi benliklerini muhafaza etmişlerdir.

Diğer taraftan bu mezar taşları, Ah-

(9) E. Diez - O. Aslanapa, Türk Sanatı, İstanbul 1955, s. 82.

(10) A. Suut Kemâl Yetkin, İslâm Mimarisi, Ank. 1959, s. 205; A. Gabriel, aynı eser, s. 244.

(11) Abdürrahim Şerif, Aynı eser, s. 68; Evliya Çelebi Seyahatnamesi, s. 4

lat tarihinin birçok karanlık noktalarını aydınlatmaktadır. Mesalâ gene A. Şerif'in okuduğu bazı taşlara göre : **"728 H. senesinde Ahlat ciddî karışıklıklara sahne olmuştur. Ebu Sait Bahadır Hana isyan eden Emir Çobanın yaptığı savaşlar buradan öğrenilmektedir. Ayrıca Emir Çobanın güzelliği ile tanınmış kızı Bağdat Hatun, vezir Şeyh Hasan İlkâni'nin karısıdır. Bu kadına âşık olan Ebu Sait Bahadır Han, onu vezirinden boşattırıp kendisi almış ve bundan sonra da saray rezaletleri bir kat daha artmış, kavgalar birbirini takip etmiştir. İrandan gelerek dağlarda yaşayan Kürtler ise, bunu fırsat bilerek Ahlat'a hücum etmişlerdir."** (12)

Ahlat kalesinin kuzey - batısındaki mezar taşlarının bulunduğu topluluk, diğerlerinden bir noktada ayrılmaktadır : **"Kadılar Mezarlığı"** denilen bu sahada, Ahlatlı tanınmış ve aynı zamanda eser sahibi hukukçuların mezarları bulunmaktadır.

AHLAT'DAKİ DİĞER ESERLER

Ahlat'da inşa edilmiş diğer mimarî eserlerin başında hiç şüphesiz camiler gelmektedir. Osmanlı devrine tarihlen dirilen bu yapıların başında Emir Bayındır kümbetine bitişik olarak 1477 de inşa edilen cami gelmektedir. Kemerli bir avludan girilen bu camiin içerisinde tezyini unsurlara rastlanmamakla beraber, kuvvetli bir taş işçiliği bilhassa kendini göstermektedir. Ayrıca bazı pencereleri çeviren ve dantela gibi işlenmiş kuşaklar ile dışarı taşkın mihrabın keskin hatları, âdeta birbiri ile tezat halindedir.

Şehrin iç kalesindeki İskender Paşa Camii ve hamamı 1584 tarihlidir. Camiin mimarı kesin olarak belli değilse de, Mimar Sinan'ın eseri olması ihtimalinden bahsedilmektedir. (13) Fakat Mimar Sinan'ın eserlerinin listesini veren kaynaklarda böyle bir kayda rastlanılmamaktadır. İşçilik ve mimarî şekil bakımından camiin Sinan'a değil de mahallî bir sanatkârın eseri olmasının daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Gene iç kale'de yer alan Kadı Mahmut Camii'nin iç süslemesi, İskender Paşa Camiine göre biraz daha fazladır. Yapılışı hakkında 1584 ve 1597 gibi iki ayrı tarih ortaya atılmıştır. Bu cami de mimarî bakımdan kuvvetli bir taş işçiliği göstermekte olup, üzeri merkezî bir kubbe ile örtülmüştür. Kare bir kaide üzerinde yuvarlak gövdeli olarak yükselen minare ise, güney - doğu Anadoluda beylikler devri mimarisinin özelliklerini aksettirmektedir.

Van gölü sahilinde ve Ahlat'a çok yakın mesafedeki kale, ilk defa Yavuz Selim'in emriyle H. 921 de (M. 1515) İranlılara ve Kürt aşiretlerinin zaman zaman yaptıkları saldırılara karşı yapılmıştır. Daha sonra (1554) da Kânunî Sultan Süleyman, surları biraz daha genişletmiş, ayrıca gözcü kuleleri ile bir kışla ilâve etmiştir. Bu arada nisbeten eski sur kalıntılarından faydalanılmış ve yıkılmış kümbetlerin taşlarıyla bazı mezar taşları da birçok yerlerde kullanılmıştır.

Kısaca bahsettiğimiz Ahlat eserlerine ilâve olarak Emir Bayındır kümbeti civarındaki bir yapı kalıntısı ile, Bayındır köprüsünü söyliyebiliriz.

---

(12) **Abdürrahim Şerif, Aynı eser, s. 75.**
(13) **Abdürrahim Şerif, Aynı eser, s. 95.**

Cebel-i Lübnan hadiselerinin cereyanı sırasında Dürzî reislerinden bir grup, toplantı için gittikleri Emîr Hasan al-Atraş'ın Ahire'deki konağının kapısından girerlerken.

Tanzimattan 1. Dünya Harbine kadar başımıza dert olan

DÜRZÎ MESELESİ

Yazan : NAZMİ SEVGEN

— 3 —

Devlet için hayatî bir zaruret haline gelen bu siyasî adaletin en mühim kurbanı Şam valisi ve Arabistan ordusu müşirî Nâzır Ahmet Paşa'dır. İlk kurmay subaylardan ve bir aralık Harbiye Mektebi Nâzırlıklarında bulunmuş olduğu için "Nâzır" lâkabıyle anılan bu aydın ve muktedir kumandan, son Rus seferlerinde ferik rütbesiyle Rumeli ordusu kurmay başkanı iken kazandığı Çatana zaferiyle meşhurdur.

Fuat Paşa Şam'a varır varmaz Ahmet Paşayı azledip İstanbul'a göndermiş, hadiseyi vukuundan evvel haber vererek vaktiyle ikaza çalışmış olduğu halde İstanbul'da rütbesi kaldırılıp askerlikten tardedildikten sonra zavallı müşîr, Suriye'ye muhakeme edilmek üzere geri gönderilmiş ve nihayet askerî mahkeme, yukarıda bahsettiğimiz taksirinden dolayı idamına hükmetmiştir. Zarurî bir tedhiş siyasetine kurban giden bu temiz, mütevekkil ve dindâr askerin hükmü dinleyince :

"— Eğer devletin gailesi benimle bertaraf olacaksa helâl olsun", dediğinden bahsedilir. Eski dostu olan Fuat Paşa da :

"— Ben ömrümde bir tavuk kesmemiş ve bir kuş vurmamış iken Cenab-ı Hak, bakınız nelere âlet etti," demiştir.

Zavallı Ahmet Paşanın kurşuna dizilirken gözlerini bağlatmayıp "ateş!" kumandasını bizzat verdiği hakkında mahallî bir rivayet vardır. Merhumun feci âkibetinden son derece mütecessir olan "ehl'i - Dimış", bu kurbanı mertebe-i refia'i ma'neviyyeye ilâ edegelmiştir.

Nâzır Ahmet Paşa ile beraber çeşitli rütbelerden bir takım subaylar da kurşuna dizilmişlerdir. Bunlardan en mühimleri miralay Ali, kaymakam Osman, kaymakam Abdüsselâm Beylerle binbaşı Mehmet Ali ve binbaşı Ali Ağalardır. İdam edilenlerin mecmuu 185 gösterilir.

KEÇECİ ZADE FUAT PAŞANIN BÜYÜKLÜĞÜ

Aşağıda görüleceği gibi Fuat Paşanın Avrupa müdahalesini zararsız bir hale getirip Suriye'yi kurtarmakla neticelenen bu fevkelâde memuriyeti Sultan Aziz devrinde sedaretle İstanbul'a gelinceye kadar 1 yıl 5 ay kadar sürmüştür.

Fuat Paşanın Suriye ve Lübnan'ı teskin etmekle neticelenen icraatından dolayı İngilizler Bab-ı Âliye Filistin, Suriye ve Lübnan'dan mürekkep bir hidivlik teşkiliyle Keçecizâde Fuat Paşanın hidiv olmasını teklif etmişlerse de, paşa teklifi; **"mukaaseme-i memleket demek olduğundan dolayı kaale getirilmiş olması bile âzim teessüfe şâyân"** diye şiddetle reddetmek büyüklüğünü göstermiştir.

Cebel-i Lübnan'ın imtiyazlı bir sancak haline getirilmesi işte bu kanlı olayın neticesidir. Yukarıda tafsilâtiyle kaydettiğimiz Lübnan ve Suriye vak'aları, Avrupa'ya çok büyük mübalâğalar ve heyecan veren şayialar şeklinde aksetmiş, doğu hıristiyanlığı tehlikede gösterilmiştir. Bilhassa Fransız basını çok heyecanlı yayın yapmış, kamuoyunun tazyiki büyük devletleri hareket getirmiş, Suriye'de Fransız nüfuzunu çekemiyen İngiliz devlet adamları bile Avam Kamarasında Osmanlı idaresini tenkid etmiş ve bilhassa büyük maceralara atılıp parlak muvaffakıyetler temin ederek mevkiini tahkim etmek isteyen III. Napeleon, Fransa'nın Suriye'ye karşı ötedenberi beslemekte olduğu eski emellerin tahakkuk zamanı geldiğine hükmederek askerî müdahale siyasetinde önayak olmuştur.

Lübnan ve Suriye'nin teskin ve islâhını, Avrupa kamu oyunun tatmini bakımından zaruri gören diğer devletler, Fransızlar'ın bu meşhur emellerini tâdil için ilk önce 3 Ağustos 1860 Cuma günü Paris'te bir protokol imzalamışlardır. Türkiye adına Paris Büyükelçisi Ahmet Vefik Paşanın imzalamış olduğu protokol, Fransa, İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya temsilcileri tarafından imzalanmıştır. En mühim esas olarak, Türkiye'ye **"yardım"** adı altında yapılacak olan askerî müdahalede hiç bir devletin araziye ait hiç bir hususi gaye takip etmiyeceğinden ve münferid nüfuz ve ticarî menfaat maksatları da güdülmiyeceğinden bahsedilerek, Kırım harbine nihayet veren 1856 tarihli Paris barış andlaşmasının 9. maddesindeki islâhatın tatbiki temenni edilmektedir. Tabiî böyle bir protokol, asker sevkinden evvel bir kere Fransa'nın meşhur ihtirasına set çekmek demektir. Bu suretle Paris anlaşması, imza tarihinden 4 yıl, 5 ay, 7 gün sonra Türkiye'nin içişlerine askerî ve siyasî müdahale yapılarak imza sahipleri tarafından resmen ihlâl edilmiştir.

PARİSTE İMZALANAN PROTOKOLUN ESASLARI

Paris'te aynı devletler arasında akdedilen askerî mukavele 7 maddeden ibarettir. En mühim esasları şöyle sıralanabilir :

1 — Devletlerin teklifi ve Türkiye'nin kabulü üzerine güvenliğin iadesinde Türk askeriyle elbirliği etmek üzere Suriye'ye azamî oniki bin kişilik bir Avrupa kuvveti gönderilecektir.

2 — Bu miktarın yarısı olan altı bin

kişilik bir müfrezeyi Fransa hükümeti derhal yola çıkaracaktır.

3 — Altı bin kişi kiyâfet etmediği takdirde, oniki bine çıkarmak için asker verecek devletler, Bab-ı Âli ile anlaşacaklardır.

4 — Avrupa kuvve-i seferiyesinin kumandanı, Suriye'deki Türk fevkalâde komiseriyle temas ederek harekâtını tanzim edecektir.

5 — Devletler, aynı maksatla, Suriye kıyılarına harp gemileri de göndereceklerdir.

6 — Muhtelif cemaâtlarla meskûn yerlerde her cemaâtın ayrı bir şeyhi olacaktır.

7 — Kanun nazarında müsavat esası ilân edilecektir.

8 — Üç dereceli bir adlî teşkilât kurulacaktır.

9 — Asayişi temin için mutasarrıfın emrinde bir inzibat kuvveti bulunacak, nüfusun binde yedisi nisbetinde gönüllü efrattan teşkil edilecek olan kuvvetin hususi üniforması olacaktır.

10 — Lübnan mutasarrıfı fevkalâde hallerde lüzum görürse Suriye ordusundan yardım istemek selâhiyetini haizdir.

11 — Hükümet 3500 kese tutan Lübnan vergisini icabı halinde 7000 keseye kadar çıkarabilecek ve bu para mahallî ihtiyaçlara sarfedildikten sonra artan miktar Devlet hazinesine ait olacaktır.

12 — Gider geliri aşdığı takdirde aradaki farkı devlet ödeyecektir.

Aynı gün imzalanan ikinci ve mütemmim bir protokol gereğince Lübnan mutasarrıfı vezir payesini haiz olacak ve Dayr-ül-Kamer kasabasında oturacak, memuriyet müddeti üç yıl sürecek, muhakemesiz azledilemiyecek, müddeti bitmeden üç ay evvel hükümet büyük devletler mümessilleriyle anlaştıktan sonra halefini tayin edecek, bütün bu esaslar hakkında bir ferman neşredilecektir.

6 Eylül 1864'de Türkiye'nin isteği ve devletlerin muvafakatlariyle Bâb-ı Âli'de imzalanan yeni bir Lübnan nizamnâmesinde teferruata ait pek ehemmiyetsiz birtakım tâdilât yapılmış, anahatları olduğu gibi bırakılmıştır.

AVRUPALILARIN MÜDAHALESİNİ ÖNLİYEN YENİ TEDBİRLER

İşgal sırasında Fransızların, Dürzî'ler aleyhinde bir harekette bulunmalarına meydan vermeyen Fuat Paşanın isabetli tedbirler neticesi olarak Havran ve Cebel Dürzî'leri birleşemediler. Fakat Avrupalılar, Hıristiyanlara kötü muamelelerde bulunan Dürzî'lerin cezalandırılmalarında ısrar ediyorlardı. Fuat Paşanın uygun siyaseti ve tedbiri sonucu olarak suçlu Dürzî'ler birer birer tevkif edilerek Türk askerî kuvvetlerinin merkezi olan Muhtara'daki askerî mahkemeye sevkedildiler. Yapılmak istenen müdahaleye rağmen bir kısmı sürgün, bir kısmı da idam cezalarına mahkûm oldular; cezalar infaz edildi. Bir taraftan bu işler olurken, bir taraftan da hükümet, Fransızların Suriye'yi boşaltmaları için büyük devletler nezdinde teşebbüslerde bulunuyordu. Nihayet 1861 yılı Haziranının ilk günlerinde Fransızlar Suriye'yi boşaltttılar.

Bunun üzerine Suriye'de bulunan Avrupa komisyonu da merkezini İstanbul'a nakletti. Hükümetle bu komisyon arasında Cebel'in idare tarzı hakkında 9 Haziran 1861 tarihli bir anlaşma imza edildi. Cebel-i Lübnan'ın teşkilât ve idaresine dair olan bu nizâmname ile Beyrut ve Şam vilâyetlerinden tamamiyle ayrı ve müstakil olarak bir idare teşkil ediliyordu. İdarenin başına yerli olmayan tebadan bir Hıristiyan mutasarrıf getiriliyordu. Mutasarrıfın yanında her cemaattan birer vekil, ayrıca ikişer âzadan mürekkep bir idare meclisi bulunacaktı. Emniyet ve âsâyiş muhtelit bir zabıta kuvveti tarafından temin edilecekti. Mutasarrıfın hizmet müddeti üç yıl olarak kabul edilmiş, mutasarrıflığa da elçiliklerin muvafakatları alınmak suretiyle David Efendi adında bir Ermeni katolik vezir rütbesiyle getirildi. Bu sebeble de David Efendi Davud Paşa oldu. Üç yıllık hizmet müddetini tamamlayan Davud Paşanın hizmeti beş yıl daha uzatıldı.

Gelecek sayıda

- 1862 - 1930 olayları
- Dürzî'lerin âdet ve akideleri

Mevduatta
yüzde
yüz!
Artış

Tasarruflarınıza..
Yüksek faiz
Çeşitli para ikramiyeleri
Esnaf kredisi

TÜRKİYE HALK BANKASI A.Ş.

Tarih — 393

(Basın: 13173—A—20610)

Harvurup,
Harman Savurma.

TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI

Bugünün Yarını da var.
REFAH ve SAADETİNİZİN KAPISI.

Tarih — 394

(Basın: A. 20155 — 10581)

HER MEVSİMDE

SİZE

Akfil

YAKIŞIR